

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra humanitních věd



Diplomová práce

Zero waste a udržitelná spotřeba

Bc. Anna Hruběšová

© 2019 ČZU v Praze

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Provozně ekonomická fakulta

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Bc. Anna Hruběšová

Hospodářská a kulturní studia

Název práce

Zero waste a udržitelná spotřeba

Název anglicky

Zero waste and sustainable consumption

Cíle práce

Práce se zaměřuje na sledování alternativních přístupů v oblasti spotřeby. V této oblasti vznikla celá řada radikálních iniciativ, které "zespodu" prosazují specifická řešení za účelem snížení environmentální zátěže. Jednou z těchto iniciativ je zero waste, který programově usiluje o snížení objemu odpadů spojených se spotřebou. Cílem této práce je zachytit ze sociálně-ekonomického úhlu pohledu podstatu této iniciativy a zmapovat její současnou podobu v České republice. Jelikož tato práce seznamuje čtenáře s tématem zero waste, zní hlavní výzkumná otázka k práci takto: Jak je chápán pojem zero waste v očích a každodenní praxi lidí, kteří žijí v souladu s tímto alternativním životním stylem?

Metodika

Práce využívá standardních metod a technik sociálního výzkumu. Základem je kvalitativní přístup zkoumání. Empirická studie byla provedena prostřednictvím polo-strukturovaných rozhovorů. Výběrová procedura a design výzkumu vychází z konkrétní podoby teoretického rámce práce.

Doporučený rozsah práce

60-80 normostran

Klíčová slova

etická spotřeba, udržitelnost, zero waste, odpad, konzumerismus, minimalismus

Doporučené zdroje informací

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum : základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

KOHÁK, E. *Zelená svatozář : kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-86-9.

LIBROVÁ, H. *Pestří a zelení : kapitoly o dobrovolné skromnosti*. Brno: Hnutí Duha, 1994. ISBN 80-238-4210-2.

Předběžný termín obhajoby

2019/20 LS – PEF

Vedoucí práce

doc. Mgr. Ing. Lukáš Zagata, Ph.D.

Garantující pracoviště

Katedra humanitních věd

Elektronicky schváleno dne 19. 11. 2019

prof. PhDr. Michal Lošťák, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 20. 11. 2019

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 22. 11. 2019

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci "Zero waste a udržitelná spotřeba" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu použitých zdrojů na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 29. 11. 2019

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala doc. Mgr. Ing. Lukáši Zagatovi, Ph.D. za vedení mé diplomové práce, vstřícný přístup a užitečné připomínky k tématu práce. Poděkování také patří všem účastníkům výzkumu za jejich ochotu a čas. A v neposlední řadě, poděkování patří mým nejbližším, kteří mě nepodporovali pouze během psaní této práce, ale po celou dobu mého studia.

Zero waste a udržitelná spotřeba

Abstrakt

Tato diplomová práce se věnuje novému alternativnímu životnímu směru zero waste, který usiluje o minimalizaci vzniku odpadu a vede ke změně způsobu uvažování a životního stylu. Zero waste je sílícím fenoménem i v české společnosti, zejména ve velkých městech a mezi mladými lidmi. Práce je zaměřena na to, jakým způsobem lidé, kteří se rozhodli žít v souladu se zero waste, tuto iniciativu chápou a praktikují v běžném životě.

V empirické části se tato práce věnuje především tomu, jak jedinci žijící v souladu s tímto životním stylem chápou a praktikují zero waste. Pro tento záměr byly provedeny polostandardizované rozhovory, které umožnily vhled do myšlení a chování lidí takto žijících. Práce zkoumá hlavní motivace, které vedly dotázané ke změně životního stylu, popisuje také jaké v něm spatřují hlavní výhody a nevýhody a jaké nové praktiky a alternativy zavedli do svého života.

Klíčová slova: zero waste, alternativní životní styl, odpad, dobrovolná skromnost, konzumerismus, minimalismus, udržitelnost, cirkulární ekonomika, vegetariánství, spotřeba

Zero waste and sustainable consumption

Abstract

This thesis examines a new alternative lifestyle zero waste, which aims to minimize waste generation and leads to a change in thinking and lifestyle. Zero waste is also a growing phenomenon in Czech society, especially in large cities. The work is focused on how the individual understands and practices the lifestyle of zero waste.

The empirical part focuses mainly on how individuals living in accordance with this lifestyle understand and practice zero waste. For this purpose, semi-standardized interviews were conducted to provide insight into the thinking and behavior of people living in this way. The thesis examines the main motivations that led the respondents to change their lifestyle, it also describes in what they see the main advantages and disadvantages and which new practices and alternatives they introduced into their lives.

Keywords: zero waste, alternative lifestyle, waste, voluntary modesty, consumerism, minimalism, sustainability, circular economy, vegetarianism, consumption

Obsah

1 Úvod	11
2 Cíl práce a metodika	13
2.1 Cíl práce	13
2.2 Metodika.....	14
3 Teoretická východiska	16
3.1 Zero waste jako alternativní životní styl	16
3.1.1 Alternativní životní styl	16
3.1.2 Definice zero waste.....	16
3.1.3 První zmínky.....	17
3.1.4 Aplikování zero waste strategie	17
3.1.5 Jiné směry zero waste	20
3.1.6 České zero waste iniciativy.....	23
3.2 Odpad	25
3.2.1 Vymezení pojmu a zasazení do kontextu.....	25
3.2.2 Doba plastová.....	26
3.2.3 Produkce odpadu a recyklace v ČR	27
3.2.4 Produkce odpadu a recyklace v EU	31
3.2.5 Odpad a konzumerismus.....	33
3.3 Chování lidí v kontextu ekologické krize	35
3.3.1 Dobrovolná skromnost.....	35
3.3.2 Minimalismus	36
3.3.3 Environmentální úzkost	37
3.4 Udržitelná ekonomika	38
3.4.1 Lineární model	38
3.4.2 Církulární ekonomika	38
3.4.3 Základní principy církulární ekonomiky	39
3.4.4 Postoj Evropské unie.....	41
3.4.5 Iniciativa OSN: SDG12	42
3.4.6 Institut Církulární Ekonomiky	43
4 Empirická studie	45
4.1 Popis sledovaných případů.....	45
4.2 Analýza a interpretace.....	46
4.2.1 Ideologie	46
4.2.2 Praxe	53
4.2.3 Shrnutí výsledků	60

5 Závěr.....	63
6 Seznam použitých zdrojů	66
7 Přílohy	75
7.1 Příloha 1 - Otázky k rozhovorům.....	75
7.2 Příloha 2 - Ukázka rozhovoru	76

Seznam obrázků

Obrázek 1: Hromadné prostředky a srovnání vyprodukovaného CO ₂	20
Obrázek 2: Druhy zvířat a množství vyprodukovaného CO ₂	23
Obrázek 3: Bezobalový obchod na Hradčanské	24
Obrázek 4: Hierarchie nakládání s odpady	27
Obrázek 5: Životní cyklus výrobku	40

Seznam tabulek

Tabulka 1: Nakládání s odpady a recyklace v EU, údaje za rok 2016.....	33
Tabulka 2: Údaje o účastnících rozhovoru	46

Seznam grafů

Graf 1: Nakládání s odpady v roce 2017	28
Graf 2: Oddělené sbírané složky v roce 2017	30

Seznam použitých zkratk

EU	Evropská unie
OSN	Organizace spojených národů
MŽP	Ministerstvo životního prostředí

1 Úvod

Naši předkové vyprodukovali ve své domácnosti minimum odpadu. Většinu potravin si vyrobili sami, vyměnili nebo dostali od sousedů či později již koupili v koloniálu za rohem. Biologický odpad se vynášel na kompost či sloužil jako krmivo pro domácí zvířata. Zbývající odpad se opakovaně využíval (skleněné láhve) nebo se svážel do sběrných surovin (papír). Změna nastala po revoluci, s příchodem supermarketů, zvyšující se životní úroveň Čechů a přechodem na konzumní společnost. Najednou se nemusely stát fronty na nedostatkové zboží, vše bylo dostupné, ve velkém množství, v mnoha variantách, příchutích a navíc - v krásných, lesklých obalech. Právě obaly dlouhou dobu nikoho netrápily, neboť v Česku byl systém nakládání s odpady relativně na dobré úrovni, což umožnilo nevidět, jaké množství odpadu se vyprodukuje (Hajzler, 2016).

Toto se zdaleka netýká jen České republiky, v mnoha zemích světa (zejména rozvojových), kde systém nakládání s odpady nefunguje, se situace v posledních letech výrazně zhoršila a stává se velkým, celosvětovým problémem. Fotografie pláží a oceánů plných odpadků se staly denní realitou moderní doby.

V přepočtu na jednoho obyvatele České republiky činila v roce 2017 produkce komunálního odpadu 344 kg, to znamená necelý jeden kilogram vyprodukovaného odpadu na osobu denně (ČSÚ, 2017). Už v roce 1976 německý psycholog a filozof Erich Fromm psal o tom, že nežijeme v souladu s přírodou, dobýváme ji a ničíme. Zapomínáme na to, že přírodní zdroje nejsou nevyčerpatelné a příroda se umí bránit.

Jednou z reakcí, jak vyjádřit nesouhlas s tímto konzumním způsobem života je relativně nově vzniklý alternativní životní styl zero waste. Ten usiluje o minimalizaci vzniku odpadu a vede jedince ke změně způsobu uvažování a životního stylu. Nulový odpad je vizionářským cílem a východiskem, jak v dnešní době předcházet vzniku odpadu (Johnsonová, 2016). Téma této práce bylo zvoleno především proto, že je zero waste silícím fenoménem i v české společnosti, zejména ve velkých městech. Navíc problematika odpadu a nadměrná produkce špatně recyklovatelných materiálů je poslední dobou častým mediálním tématem.

Diplomová práce je zaměřena na to, jakým způsobem je jedinci chápán a praktikován životní styl zero waste. V rámci teoretické části je termín zero waste definován a je popsána historie tohoto alternativního životního stylu. Další část je věnována odpadu, od historie až po současnou situaci a také je vysvětlen princip udržitelné, cirkulární ekonomiky, na který by se měl přetransformovat současný necitlivý lineární model. Empirická část je věnována analýze zkušeností a prožitků vybraných jedinců. Pro tento záměr byla vybrána metoda kvalitativního výzkumu se sběrem dat prostřednictvím polostandardizovaných rozhovorů. Přínosem diplomové práce je představení zero waste z pohledu lidí, kteří tak žijí, zjištění jejich hlavní motivace, která je přivedla k minimalizaci odpadu, jaké největší výhody a nevýhody v tomto alternativním způsobu života spatřují a mnoho dalšího.

2 Cíl práce a metodika

Tato kapitola nejprve popisuje hlavní cíl práce a také dílčí cíle práce. Ve druhé části je popsána metodika práce.

2.1 Cíl práce

Práce se zaměřuje na sledování alternativních přístupů v oblasti spotřeby. Zde vznikla celá řada iniciativ „zdola“, které prosazují specifická řešení za účelem snížení environmentální zátěže. Jednou z těchto iniciativ je zero waste, která programově usiluje o snížení objemu odpadů spojených se spotřebou. Hlavním cílem této práce je zachytit ze sociálně - ekonomického úhlu pohledu podstatu této iniciativy a zmapovat její současnou podobu v České republice.

Na základě hlavního cíle byla stanovena hlavní výzkumná otázka.: *Jak je chápán pojem zero waste v očích a každodenní praxi lidí, kteří žijí v souladu s tímto alternativním životním stylem?*

Dílčími cíli v rámci tématu práce jsou:

- Charakterizovat chápání a definici tohoto životního stylu praktikujícími jedinci
- Stanovit výhody a nevýhody zero waste
- Význam role zero waste v kontextu ekologické krize

Na základě těchto dílčích cílů byly stanoveny specifické podotázky práce: *1. Co pro jedince, praktikující tento životní styl, znamená zero waste? 2. Jaké jsou limity v praxi zero waste? 3. Jak můžeme hodnotit celkový příspěvek zero waste k řešení ekologické krize?*

2.2 Metodika

Teoretická část vychází z literární rešerše dostupných odborných knižních zdrojů a dalších internetových zdrojů. V teoretické části je nejprve definován pojem zero waste jako alternativní životní styl a je zasazen do určitého historického kontextu. Dále je popsána filozofie tohoto životního směru, včetně aplikování zero waste principů do praxe. V teoretické části je také kapitola věnovaná odpadu a jeho produkci (jak v České republice, tak v EU). Dále je popsán chování lidí v kontextu ekologické krize. A v poslední části se výzkumník zabývá udržitelnou ekonomikou a přechodem z lineárního ekonomického modelu na cirkulární.

Výzkum byl proveden dle následujícího postupu. Nejdříve byl definován problém a byly formulovány cíle výzkumu. V dalším kroku byl sestaven plán, jakým způsobem a v jakém časovém horizontu bude výzkum probíhat. Poté byl proveden sběr informací a realizace výzkumu. V závěru byly informace analyzovány a výsledky získané daným výzkumem prezentovány (Foret, Stávková, 2003).

Cílem této práce je porozumět subjektivním zkušenostem jedinců praktikujících zero waste životní styl, čehož se dosáhne aplikováním kvalitativního výzkumu (Hendl, 2008). Pro lepší porozumění byla vybrána definice od významného metodologa Creswella (1998): *„Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.“* Na začátku výzkumu se určí základní zaměření kvalitativního výzkumu, jehož doprovází relativně obecné otázky, nikoliv hypotézy. V průběhu práce se otázky postupně upřesňují či doplňují. Proto je kvalitativní výzkum považován za emergentní, pružný a reagující na okolnosti výzkumu a dosavadní výsledky (Hendl, 2008).

Empirická studie byla provedena prostřednictvím polostandardizovaných rozhovorů. Jedná se o částečně řízený rozhovor, k němuž má tazatel předem vytvořený základ interview tj. okruh hlavních otázek, které jsou pro něj závazné. V případě potřeby je možné měnit pořadí otázek. Na tento základ se poté, během rozhovorů, nabalují dle potřeby upřesňující

a doplňující podotázky (Dismas, 2000). Ty se u každého dotazovaného liší dle potřeby tazatele tak, aby mohlo být téma rozpracováno do hloubky. Po prvních třech zrealizovaných rozhovorech byly otázky znovu analyzovány a lehce poupraveny.

U kvalitativní metody je zapotřebí určitá citlivost, dovednost, koncentrace, disciplína i interpersonální porozumění (Hendl, 2008). Místo konání si vybral dotazovaný sám, kde se cítí příjemně, nejčastěji se rozhovor uskutečnil v kavárně či restauraci. Na začátku byli dotazovaní informováni, že je čekají dvě sady otázek, první sada se věnuje samotné ideologii zero waste a druhá zkoumá jejich praxi. Podstatné bylo se předem účastníka zeptat, zda mu nevadí nahrávání rozhovoru na diktafon. Vzhledem k tomu, že dotazovaní byli věkově blízcí tazateli a také pro účel navození přátelské a důvěrné atmosféry, bylo nabídnuto tykání na začátku rozhovoru. Délka rozhovoru se odvíjela dle výřečnosti a otevřenosti dotázaných. Časové rozpětí se pohybovalo mezi čtyřiceti až sedmdesáti minutami. V některých případech se účastníci svými historkami dostali k jinému tématu, v takovém případě využil tazatel své role vstoupit do rozhovoru a nasměrovat dotyčného požadovaným směrem. Po skončení rozhovoru byla provedena doslovná transkripce, která umožnila zachytit autentičnost jazykového stylu dotazovaného a tazatel si označil podstatné části rozhovoru.

Z důvodu specifické charakteristiky zkoumaného životního stylu byla použita metoda záměrného výběru. Tato metoda výběru umožňuje autorovi nastavit kritéria taková, aby byli vybráni vhodní jedinci pro daný výzkum. Ti byli osloveni třemi různými způsoby: 1) Prostřednictvím online komunity „Na cestě k Zero Waste“ na sociální síti Facebook; 2) Kontaktování emailem přes blog, který píše; 3) Telefonicky anebo emailem, kontakt byl zprostředkován známou/známým. Nakonec bylo vybráno 9 jedinců na základně následujících kritérií. Prvním kritériem byla osobní zkušenost se zero waste. Druhým byla ochota věnovat svůj čas a participovat na výzkumu. A posledním, třetím bylo ryze praktické povahy a to, že účastníci výzkumu bydlí anebo se vyskytují v Praze a tudíž je snazší si domluvit schůzku.

V závěru práce jsou formulovány výsledky výzkumu a jsou vyhodnoceny cíle práce.

3 Teoretická východiska

3.1 Zero waste jako alternativní životní styl

Termín zero waste se obvykle do českého jazyka nepřekládá. Ačkoliv se v některých publikacích občas používá pojem nulový odpad či bezodpadový životní styl, pro tuto práci je ponechán termín *zero waste* v originálním anglickém znění.

3.1.1 Alternativní životní styl

Alternativou se rozumí možnost volby mezi minimálně dvěma a více možnými řešeními, v tomto případě tedy životními styly. V této souvislosti se pojem alternativní převážně vysvětluje jako názor menší skupiny lidí, odlišný od názoru, který zastává konvenční a většinová společnost. Alternativní životní styl je často uváděn v tématické souvislosti s životním prostředím (ekologický životní styl), zdravím (zdravý životní styl), sexuální orientací (LGBT životní styl) (Duffková, 2006). Významným znakem alternativy jsou prosazované vnitřní hodnoty a pevně zastávané postoje jedince. To znamená, že se jedinec projevuje a chová - z důvodu své subjektivní volby a vnitřního přesvědčení - jistým způsobem odlišným od většiny.

„Celkově je možné říci, že životní styly jednotlivců jsou natolik obdobné a natolik rozmanité, nakolik jsou obdobné a rozmanité jednak podmínky, v nichž jednotlivci žijí, jednak i tito jednotlivci sami. To jsou základní zdroje odlišností, variantností v životních způsobech/stylech různých individuí.“ (Duffková, 2006)

3.1.2 Definice zero waste

Na zero waste se nahlíží z různých úhlů pohledu, tomuto tématu se věnuje řada mezinárodních organizací a bylo vydáno nemalé množství odborné literatury. Právě proto nelze zero waste definovat jednou konkrétní definicí, nicméně ve všech podstatných aspektech se autoři shodují. Koncept je v dnešní formě označován jako vizionářský cíl, který lidem ukazuje, jak změnit svůj životní styl, aby napodobili přírodní cyklus, ve kterém

jsou všechny materiály utvořeny tak, aby se mohly stát zdroji k dalšímu užití (Czech Zero waste, 2017).

3.1.3 První zmínky

Termín zero waste byl poprvé použit americkým chemikem Paulem Palmerem v 70. letech 20. století, který později stál u zrodu Zero Waste Institutu v Californii. Jeho prvotní zájem o nulový odpad pramenil spíše z vědeckého a finančního hlediska, než z ekologického. Všiml si, že tzv. "high - tech" podniky v nově vznikajícím Silicon Valley dále nevyužívají cenné chemikálie, které by však mohly být použity ve výrobních procesech. V důsledku toho založil společnost, která uváděla na trh tyto již prvotně vyřazené suroviny. Definice nulového odpadu je založena na principu znovupoužití předmětů, místo jejich vyřazení (Mauch, 2016). Mezi experty je kladen velký důraz na rozlišování mezi recyklací a zero waste. Pokud je princip zero waste správně pochopen a praktikován, není potřeba žádné recyklace. To lze provést pouze tehdy, pokud se s dalším použitím produktu počítá již od jeho výroby (Palmer, 2005).

3.1.4 Aplikování zero waste strategie

1. Ve státní a soukromé sféře

Města a státy od Severní Karolíny po Canberru v Austrálii, Buenos Aires, Alapuzu v Indii a Lublaň vytvořily a aplikují strategie zero waste (Mauch, 2016). Canberra byla prvním městem, které oznámilo zero waste strategii v roce 1996, když místní vláda schválila zákon: „Žádný odpad od roku 2010“. Polovina obcí na Novém Zélandu a také město San Francisco oznámily, že začínají praktikovat zero waste strategie. Současně, mnoho dalších organizací a spolků začalo zavádět zero waste přístupy (Zaman, 2014).

Dnes je zero waste nejenom heslem, ale i ekonomickým a vizionářským cílem. Tento termín má celou řadu významů. Velké korporace jako Toyota, Walmart a Xerox začaly rychle následovat trend green marketingu¹. Aplikují zero waste strategie a snaží se dosáhnout

¹ Green marketing je součástí moderního marketingu, vycházející ze sociální koncepce (též koncepce společenského marketingu), pro kterou je charakteristický nárok na výrobce uspokojovat potřeby, přání a zájmy cílových trhů tak, aby bylo dbáno na dlouhodobý blahobyt celé společnosti (Kotler, 2007).

u zákazníků dojmu udržitelné (*sustainable*) značky. Pro přilákání „zelené části“ společnosti často používají tvrzení, která zní šetrně k životnímu prostředí, ale ve skutečnosti jsou nejasná a někdy mohou být i nepravdivá. Výsledkem je, že se na našem trhu stalo samozřejmostí „*Greenwashing*“. Greenwashing je šíření nepravdivých nebo neúplných informací organizací za účelem prezentace environmentálně odpovědného obrazu veřejnosti (Furlow, 2010). Například známý americký výrobce sportovního zboží Nike, pro mnoho lidí symbol problémů globalizace a levných, masově vyráběných produktů, na svých internetových stránkách uvádí: „*Naše priorita je zero waste. Naše vize je cirkulární budoucnost, ve které ani samotný koncept odpadu neexistuje. Odstraňujeme odpady, kdekoli můžeme, počínaje navrhováním odpadu z našich produktů a optimalizací našich výrobních procesů. Víme, že provedení těchto klíčových změn návrhu a procesů je pro nás zásadní, abychom dosáhli našeho cíle snížit náš dopad na životní prostředí na polovinu.*“ (Nike, 2019). Z toho vyplývá, že pro značku Nike představuje termín zero waste snížení dopadu na životní prostředí o polovinu, nikoliv na nulu, jak by zákazník mohl pochopit z první věty.

2. V domácnosti

Bezesporu za nejznámější průkopnici tohoto životního stylu se považuje americká blogerka Bea Johnson. Ve své knize *Domácnost bez odpadu* radí čtenářům, jak snížit množství odpadu na minimum a definuje zero waste jako „*řadu praktik, které mají odstranit co největší množství zdrojů odpadu, ideálně ještě předtím, než se vůbec do domácnosti dostanou.*“ (Johnsonová, 2018)

K tomu, aby domácnosti omezily objem odpadu, stačí dodržovat následujících pět zásad - **5Z**:

1. Zamítnout

Tento krok lze považovat za nejdůležitější a nejobtížnější - omezení spotřeby má totiž významný podíl na snížení objemu odpadu. Jedná se o zamítnutí nepřímé i přímé formy spotřeby. Přímá forma spotřeby je vědomá koupě nového produktu. Za nepřímou formu spotřeby lze brát například letáky nebo reklamní předměty, které pasivně přijmeme, aniž bychom chtěli (Johnsonová, 2018).

2. Zredukovat

V této fázi je nutné se zamyslet nad vlastní současnou spotřebou a najít způsob, jak zredukovat její stávající neudržitelné formy. Jde v podstatě o zjednodušení svého způsobu života a spíše než na kvantitu se zaměřit na kvalitu.

3. Zužítkovat

Cílem je maximalizovat využití daného produktu v jeho původní formě, ale nejen ve smyslu vyčerpání jeho životnosti, nýbrž nalezení alternativního užití, pokud již nemůže sloužit původnímu účelu. Díky tomu se ušetří energie i zdroje, které jsou nutné k procesu recyklace (Johnsonová, 2018). V angličtině existuje termín *upcycling*, proces během kterého se z odpadového materiálu či již nepotřebného výrobku stane nový materiál nebo produkt lepší kvality (Gardetti, Torres, 2013).

4. Zrecyklovat

I přes veškeré úsilí o maximální využití věcí (viz předchozí bod), dochází ke vzniku odpadu. Ač recyklace není příliš podporovanou činností, spíše krajní možností, je zařazena do pěti hlavních principů. Za recyklaci je považován postup, při němž se odpad přepracuje na produkty, materiály nebo látky, ať už pro původní nebo jiné účely (Eurostat, 2014).

5. Zkompostovat

Při kompostování dochází k recyklaci organických materiálů. V České republice tvoří organický odpad 40 - 60% odpadkového koše v domácnostech (Škrdlíková, 2019). Kompostování je tedy logickým krokem na cestě k zero waste.

3.1.5 Jiné směry zero waste

Takto smýšlející lidé velmi často uplatňují zero waste principy ve všech svých rozhodnutích. Ať už zvažují cokoliv - kam a jakým dopravním prostředkem pojedou na dovolenou nebo kde nakoupí potraviny.

Cestování

Za vůbec nejméně ekologický způsob dopravy se považuje létání, které je jeden z nejrychleji rostoucích zdrojů emisí skleníkových plynů (European Commission, 2017). Podle výzkumu německé neziskové organizace Atmosfair, pasažér letící z Londýna do New Yorku a zpět vytvoří zhruba 986 kg oxidu uhličitého. Na světě je 56 zemí – od afrického Burundi po Jižní Ameriku, kde průměrně člověk za rok vyprodukuje méně oxidu uhličitého, než tento pasažér (Kommenda, 2019). Z obrázku 1 vyplývá, že nejúspornější cestování z hlediska emisí je hromadnou dopravou, zejména vlakem.



Obrázek 1: Hromadné prostředky a srovnání vyprodukovaného CO2

Zdroj: DW, 2018

Fenomén Greta

V současné době téma ekologické krize rezonuje celou společností. Velké zásluhy na tom má Švédka Greta Thunberg, která je pravděpodobně nejvýraznější aktivistkou bojující za klima. Velká mediální pozornost se jí dostala v říjnu 2018, kdy začala sama protestovat před švédským parlamentem. Prohlásila, že tomu tak bude každý pátek, do té doby, dokud vláda nezačne řešit ekologickou krizi. Za 12 měsíců se stala jednou z nejčastěji zmiňovaných osob v médiích a vystoupila dokonce i na Valném shromáždění OSN. Inspirovala také celosvětové studentské protesty *Fridays For Future* (Parfitt, 2019). Ve Švédsku dokonce některá letiště zaznamenávají takzvaný „Greta efekt“, který se projevuje snížením počtu prodaných letů. Jeden let mezi Stockholmem a Göteborgem totiž vyprodukuje stejné množství oxidu uhličitého jako 40 tisíc cest vlakem. Podle společnosti Swedia Airports, jež v zemi provozuje deset největších letišť, se v prvním čtvrtletí tohoto roku snížil počet cestujících u vnitrostátních letů o osm procent a u mezinárodních o čtyři procenta. Ve švédštině dokonce vznikl nový termín pro „stud z létání“ - *flygskam* (Isenson, 2019).

Nákupy do domácnosti

V téměř všech větších městech se nacházejí takzvané bezobalové prodejny. Momentálně se v České republice nachází 91 bezobalových prodejen (Sumbalová, 2019). Fungují na principu toho, že si zákazník sám donese vlastní znovupoužitelné nádoby, sáčky či jiné obaly, jež si naplní vybraným zbožím, zváží je a zaplatí (Bezobalu, 2019). Potraviny bývají lokální a také často v BIO² kvalitě. K dostání bývá i drogerie a prostředky na úklid. Právě lokálnost a podpora malých pěstitelů hrají důležitou roli. Chce-li jedinec za sebou ponechat co nejmenší ekologickou stopu, nedává smysl kupovat potraviny, které jsou dopravovány z druhého konce světa. Preferované jsou i výrobky z biologického zemědělství (Nováčková, 2019). Dalším vhodným místem pro nakupování jsou farmářské trhy, kde se nachází velký výběr nebalených a lokálních výrobků.

² certifikace pro produkty ekologického zemědělství

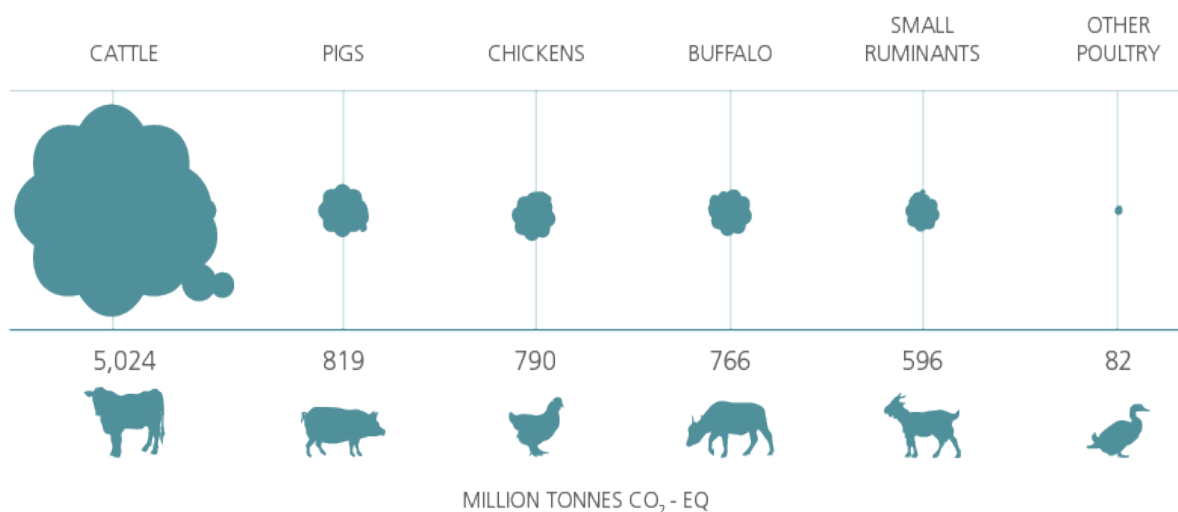
Šatník

Módní průmysl má katastrofální dopad na životní prostředí (Boggon, 2019). Módní řetězce produkující tzv. „rychlou módu“ (*Fast fashion*). Tímto pojmem se označuje trendové oblečení vyráběné za nejnižší náklady bez ohledu na sociální a environmentální dopady. Jeden ze způsobů, jak nepodporovat tyto velké hráče, je dávat přednost lokálním značkám, které používají kvalitní, ekologické materiály, kladou důraz na řemeslnou výrobu s respektem k přírodě a lidským právům. Další možnost je nakupovat „z druhé ruky“ tj. v second handech či chodit na tzv. „swapy“, kam člověk přinese své oblečení, které už neunosí a vymění ho za jiné „neokoukané“ a tím mu dá druhou šanci.

Alternativní stravování

Mnoho příznivců zero waste, z environmentálních a etických důvodů, omezuje nebo úplně vyřazuje ze svého jídelníčku maso či veškeré živočišné výrobky. Oproti tomu v posledních desetiletích byl zaznamenán velký nárůst chovu hospodářských zvířat - zejména v rozvojových zemích. To zvyšuje negativní rostoucí tlak na světové přírodní zdroje. Pastviny jsou ohroženy degradací. Největším problémem je masivní odlesňování z důvodu potřeby větší plochy zemědělské půdy. Kromě toho, že se během spalování dřeva z lesů uvolňuje do atmosféry velké množství oxidu uhličitého, deforestace způsobuje každoročně vymírání mnoha živočišných a rostlinných druhů a ohrožuje tak kvalitu života na planetě (FAO, 2013).

Rozvoj chovu hospodářských zvířat výrazně přispívá ke zvyšování celosvětových emisí skleníkových plynů způsobených člověkem. Jak lze vyčíst z obrázku 2 níže, hovězí skot vytváří největší množství skleníkových plynů. Prasata, drůbež, buvoli a drobní přežvýkavci produkují mnohem nižší emise (FAO, 2015). Ty jsou měřeny ekvivalentem oxidu uhličitého (CO₂eq), který značí jednotku vycházející z potenciálu globálního oteplování (GWP) různými skleníkovými plyny. Jednotka CO₂eq měří dopad jedné tuny těchto skleníkových plynů na životní prostředí ve srovnání s dopadem jedné tuny CO₂ (Climate policy info hub, 2011).



Obrázek 2: Druhy zvířat a množství vyprodukovaného CO₂

Zdroj: FAO, 2015

3.1.6 České zero waste iniciativy

V Česku se pořádá stále více akcí s tematikou zero waste. V září tohoto roku proběhl první ročník festivalu *Zero Waste Prague*. Zúčastnit se inspirativních přednášek a workshopů mohl každý, kdo má zájem se vzdělávat v této oblasti. Další výrazné iniciativy, které přispívají v šíření tématu zero waste jsou internetové blogy. Jedním z nich je blog *Czech Zero Waste*, který založily tři mladé ženy a společně píšou o tom, jak se dá bezodpadovým životním stylem žít (nejen) v České republice. Informují, inspirují, radí, ale především postupně dokumentují, jak se z nich samotných stávají ženy „nezávislé na popelářích“. Organizují v Česku mezinárodní událost *Týden bez odpadu* a vytvořily mobilní aplikaci *Bezodpadová výzva*, ve které má uživatel na každý den úkol, díky kterému si

uvědomuje, jak snižovat množství vlastního vyprodukovaného odpadu. Úkoly jsou různé, například – koupit si bezobalové mýdlo, zkontrolovat vyprodukovaný odpad za den nebo chodit jeden den pouze pěšky. Zakladatelky blogu vydají tento rok knihu *Život skoro bez odpadu*. (Czech Zero Waste, 2019).

Nejvýraznějším projektem v oblasti zero waste v Čechách je nezisková organizace *Bezobalu*. Ta provozuje tři bezobalové prodejny v Praze, zkoumá a vyvíjí způsoby, jak co nejúčinněji předcházet vzniku odpadu. Bezobalu pořádá řadu akcí, přednášek a workshopů pro veřejnost, například pro zájemce o otevření bezobalového obchodu nebo balíčky na míru pro firmy (Bezobalu, 2017). Obrázek 3 níže zobrazuje bezobalový obchod v Praze na Hradčanské.



Obrázek 3: Bezobalový obchod na Hradčanské

Zdroj: Zboží a prodej, 2018

3.2 Odpad

Tato kapitola se zaměřuje na vymezení pojmu odpad a jeho zasazení do kontextu, problémy s plasty, nakládání s odpady v ČR a EU a konzumerismus.

3.2.1 Vymezení pojmu a zasazení do kontextu

Jak již bylo popsáno v předchozích kapitolách, hlavním principem zero waste je předcházet odpadu, proto je vhodné vymezit termín *odpad* a zasadit ho do kontextu. Odpady jsou v dnešní době produktem prakticky veškeré lidské činnosti. Vznikají při průmyslové a stavební činnosti, v zemědělství, dopravě a při každodenních aktivitách jedince v konzumní společnosti. Dle legislativy Ministerstva životního prostředí ČR se za „*odpad považuje každá movitá věc, které se osoba zbavuje nebo má úmysl nebo povinnost se jí zbavit a přísluší do některé ze skupin odpadů uvedených v příloze č. 1 k tomuto zákonu*“ (zákon č. 185/2001 Sb. o odpadech).

Ještě v polovině 19. století naše společnost příliš mnoho odpadu neprodukovala, většina věcí se využívala opakovaně, dokud předmět plnil svoji funkci a i poté se pro něj našlo další využití. Například chudina dojídala zbytky jídla bohatých, oblékala se do jejich obnošeného a vyřazeného oblečení a využívala i ostatní již nepoužívané předměty. Domovní odpad se skládal převážně z popele, moči, exkrementů a omezeného množství zbytků jídla (Eriksen, 2015). Situace se změnila s příchodem průmyslové revoluce, která sebou přinesla výrazné změny ve společnosti i ve všech oborech hospodářství. Co do významu se tento převrat připodobňuje k neolitické revoluci, která znamenala proměnu společnosti od lovců a sběračů k usedlé, zemědělské. Klíčovým termínem pro toto období je industrializace (Cejnarová, 2015). Průmyslová výroba se rapidně rozšířila, zaváděly se nové technologie, vznikaly nové materiály a s tím se objevila i nová rizika ohrožující zdraví populace a životního prostředí (Ponting, 1992). Revoluce přilákala miliony obyvatel do měst, začala se zakládat nová sídla, významně vzrostl objem produkce i spotřeby a tudíž i kvantita vyprodukovaného odpadu. Jelikož se nejednalo pouze o odpad organického původu, muselo se najít řešení, jak naložit s odpadem. Vzniklo nové odvětví: odpadové hospodářství, které mělo řešit tuto problematiku (Mezřický a kol., 1996). Dle Ministerstva životního prostředí

se odpadovým hospodářstvím rozumí tyto činnosti: „*předcházení vzniku odpadů, nakládání s odpady, následná péče o místo, kde jsou odpady trvale uloženy a kontrola*“ (Ministerstvo životního prostředí, 2019).

Eriksen ve své knize *Odpady* (2015) popisuje, jak v dnešní době povýšilo nakládání s odpady na jakousi vysoce odbornou, sofistikovanou činnost, která souvisí s ochranou životního prostředí a využívá nejnovějších poznatků z oblasti technologií, logistiky a organizace společnosti. Ze skládek se stávají recyklační stanice a pomalu ale jistě, se rozšiřuje ve společnosti kompostování. Nicméně množství odpadu se neustále zvětšuje a většině lidí se o tom nechce přemýšlet. Odpad (zbytky, smetí, odpadky) je nechtěný, rušivý a nezamýšlený vedlejší efekt spotřeby, který je nadbytečný a nežádoucí. Člověk by si nejradši myslel, že jakmile něco vyhodí, tak to jednoduše samo zmizí (Eriksen, 2015).

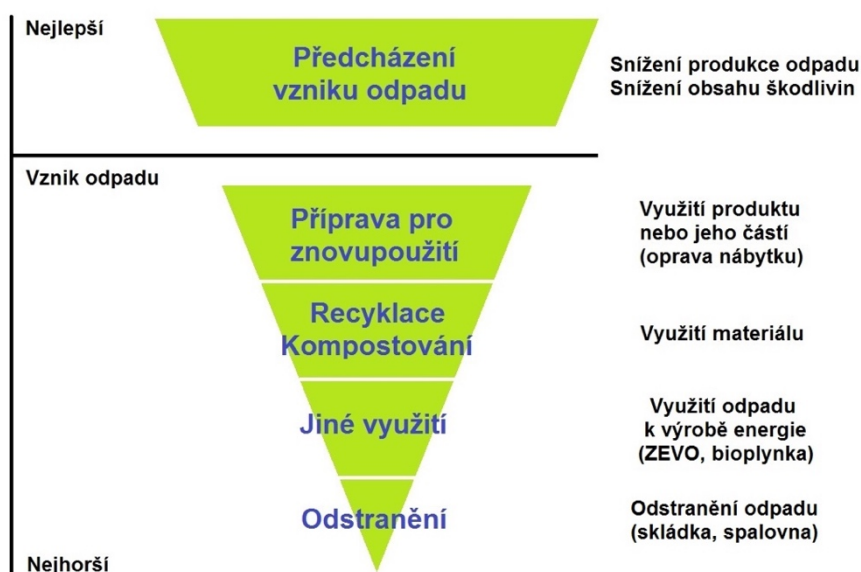
3.2.2 Doba plastová

V roce 2015 se v Evropě vyrobilo 322 milionů tun plastu, to je zhruba dvou set násobek oproti množství vyrobenému v roce 1950 (Evropský parlament, 2018). Problém s plasty se netýká jen rozvojových zemí, jak je často argumentováno, ale doslova celé planety. I proto řada zemí a měst iniciuje a motivuje obyvatele, aby omezili spotřebu a tím eliminovali množství plastu. V Česku se ročně vyhodí skoro čtvrt milionu tun plastů a okolo dvacet tisíc tun plastového nádobí (Švejsová, 2018). Přičemž se často jedná o produkci z kombinovaných materiálů (například jednorázové kelímky na kávu), které se v České republice nedají recyklovat a končí tak na skládkách (EEIP, 2019). V současnosti se v Česku z poloviny plastů vhozených do žlutých kontejnerů nic (kromě tuhého alternativního paliva) nevyrobí a proto končí na skládkách, ve spalovnách či cementárnách. Recyklují se především PET lahve. Ostatní plasty se většinou nerecyklují, protože po nich není poptávka. Nemají totiž pozitivní tržní hodnotu. Situace se zhoršila poté, co Čína v roce 2018 zakázala dovoz některých plastových odpadů. Celý proces recyklace je velmi komplexní. Plasty, které se dnes v ČR recyklují a po kterých je poptávka, se většinou musí nadrtit, očistit, oddělit od etiket, víček a dalších nesourodých materiálů (Jonášová, 2018).

Ministerstvo životního prostředí v roce 2018 spustilo kampaň *Dost bylo plastu*, ve které vyzývá podniky a jedince, aby plasty výrazně omezily. Na svém webu edukativní formou vysvětluje, proč je lepší používat místo plastu alternativní materiály, které nezatěžují životní prostředí a zároveň zde jsou publikované zajímavé projekty se zero waste přesahem. Dále uvádí zajímavé příklady, např. přeměnu farmářských trhů na Pražské náplavce na bezobalové (Ministerstvo životního prostředí, 2019).

3.2.3 Produkce odpadu a recyklace v ČR

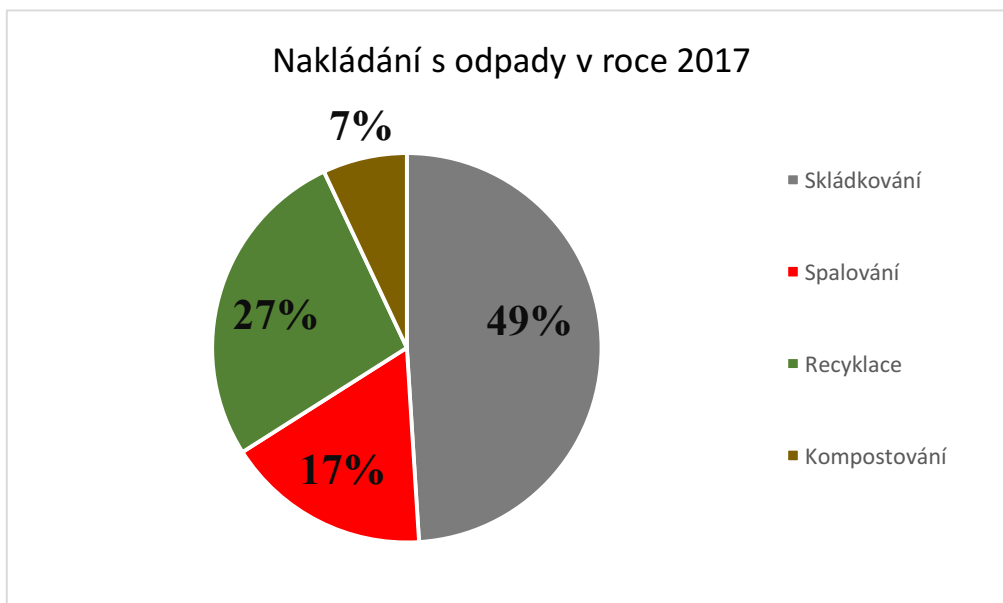
Existují čtyři hlavní způsoby, jak zpracovat odpad. Ne všechny jsou ale stejně šetrné k životnímu prostředí. Hierarchie nakládání s odpady (obrázek 4) je základním principem, který stanovuje povinné pořadí jednotlivých způsobů zpracování odpadů. Je definována jak ve Směrnici o odpadech, tak v Zákoně o odpadech, který přebírá tento princip do legislativy České republiky.



Obrázek 4: Hierarchie nakládání s odpady

Zdroj: Arnika, 2014

Hierarchie bývá často znázorněna jako převrácená pyramida, na jejíž první příčce je nejpreferovanější způsob - prevence vzniku odpadu (základní princip zero waste) a znovuvyužití (například danou věc opravit a dále používat). Další v pyramidě je recyklování, proces při kterém dochází k přepracování odpadního produktu tak, aby mohl být znovu spotřebován (Cousineau, 2015). Z grafu 1 níže je zřejmé, že recyklovat se v Česku daří 27% komunálního odpadu. Další preferovanou metodou je kompostování, způsob využití biodegradabilních odpadů k výrobě organického hnojiva, nebo-li kompostu (Váňa, 2016). Pak následuje spalování, tento proces má své výhody i nevýhody, na jedné straně lze odpad energeticky využít (elektřina a teplo) a celý proces je rychlý a efektivní, na straně druhé spalovny produkují oxid uhličitý patřící mezi slenikové plyny (Machačný, 2008). Dle hierarchie zpracování odpadu je nejméně preferované skládkování. To je pro přírodu i lidské zdraví ta nejméně zdravá varianta a bohužel v Česku ta nejrozšířenější, i z toho důvodu, že je stále nejlevnější.



Graf 1: Nakládání s odpady v roce 2017

Zdroj: Vlastní zpracování dle údajů z ČSÚ³

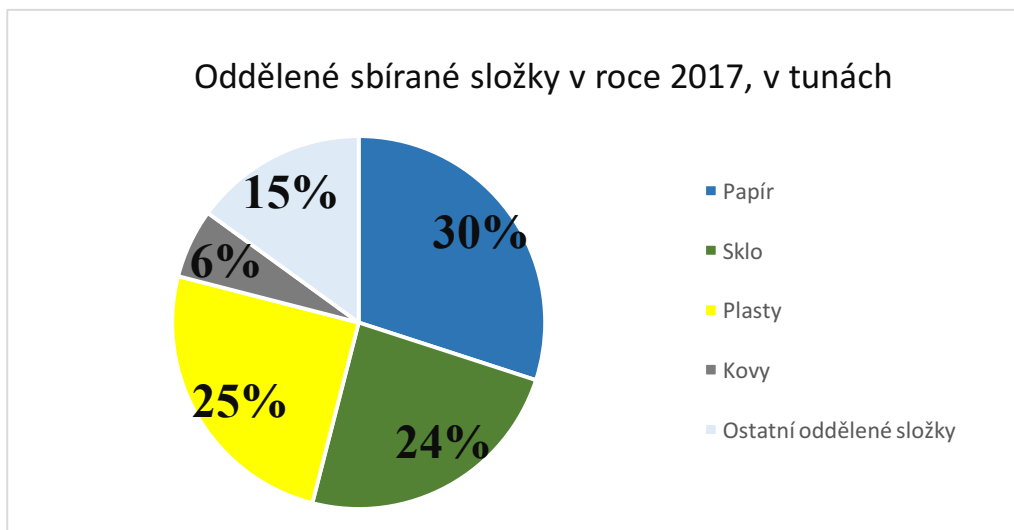
³ <https://www.czso.cz/documents/10180/61546956/2800201808.pdf/5bd1f9e7-844e-4a55-a90a-03d70fdb49eb?version=1.1>

Kvůli chystanému zákazu skládkování v Evropské unii, který má vstoupit v platnost v roce 2024, musí Česko najít řešení, jak naložit s až dvěma miliony tun odpadu ročně, které zatím končí na skládkách. Již od roku 2020 musí kvůli tzv. skládkové směrnici mířit ročně na skládky o osm set tisíc tun směsného komunálního odpadu méně. Aby Česko splnilo evropské cíle pro oběhové hospodářství, musí v roce 2025 využít materiálů o milion tun surovin více, než tomu bylo v roce 2016 (Koubová, 2018).

Už teď je ale možné, pokud projde nová legislativa navržená Ministerstvem životního prostředí, že se skládky i na dále budou rozpínat v české a moravské krajině až do konce příštího desetiletí. Zatím sice platí zákaz skládkování od roku 2024, Ministerstvo životního prostředí ale připouští posunutí termínu do roku 2030. Pro odklad jsou obce, které se obávají nedostatku času na přípravu jiného řešení a musely by výrazně zdrazit poplatky za odpad. Ekologičtí aktivisté s tím však nesouhlasí. Ředitelka Institutu cirkulární ekonomiky Soňa Jonášová argumentuje, že s koncem skládkování se naopak rozběhne recyklační průmysl a suroviny konečně budou mít reálnou hodnotu, obce na tom tudíž naopak velmi dobře vydělají (ČT24, 2019).

Recyklace

V následujícím grafu 2 jsou procentuálně znázorněné tříděné materiály komunálního odpadu v Česku. Z grafu vyplývá, že nejčastěji tříděný materiál je **papír**. Papírové obaly nejbližše dosahují 100% recyklace. V jejich případě je to až 99% účinnosti využití.



Graf 2: Oddělené sbírané složky v roce 2017

Zdroj: Vlastní zpracování dle údajů z ČSÚ⁴

Vzhledem k množství nevytříděného papíru, je míra jiného využití vytříděného papírového odpadu zanedbatelná. Zhruba jen 1 % je skládkováno nebo energeticky využito v ZEVO (zařízení na energetické využití odpadů). Druhý nejtříděnější materiál je **plast**. Zde je situace následného využití komplikovanější vzhledem k velké druhové rozmanitosti a jejich vzájemným kombinacím. Schopnost dalšího materiálového zpracování vytříděných plastových obalů je pouze 65%. Na výrobu certifikovaných alternativních paliv je využito cca 16% vytříděného plastu a další 3% je energeticky využita v ZEVO. Zbytek tvoří 16%, který se nezpracuje a je umístěn na skládky. V porovnání s minulým rokem je patrný mírný nárůst využití plastů do certifikovaných alternativních paliv, používaných většinou při výrobě cementu. Problematika plastů je v poslední době velmi diskutovaná, především právě pro jeho nadměrnou spotřebu a špatnou recyklovatelnost. **Sklo** je na tom mnohem lépe

⁴ <https://www.czso.cz/documents/10180/61546956/2800201806.pdf/7c72f8fc-6a66-4e85-8f00-dece0b3d494e?version=1.1>

z hlediska využití a recyklace. Celkem 97 % je materiálově využito a zhruba 3 % z důvodu znečištění anebo nevyužitelných stěpů jsou skládkována. **Kovové obaly** se také blíží ideálu, celkem 99% z nich se recykluje, a to díky svým vlastnostem, kdy se po nenáročném úpravě stávají kvalitní druhotnou surovinou pro hutě železných a neželezných kovů (EKOKOM, 2018).

3.2.4 Produkce odpadu a recyklace v EU

Do roku 2020 by měly všechny státy Evropské unie docílit 50% recyklace komunálního odpadu. Několik členských států dosáhlo nebo je blízko k dosažení cíle. Avšak, jak lze vyčíst z tabulky 1, cíl pro většinu států je daleko.

Údaje za rok 2016	Komunální odpad v kg na osobu	Recyklováno a kompostováno	Odpad končící na skládkách
EU28	482	47%	25%
Dánsko	777	48%	1%
Malta	647	8%	92%
Kypr	640	19%	81%
Německo	626	66%	1%
Lucembursko	614	48%	17%
Irsko	567	42%	22%
Rakousko	564	59%	3%
Nizozemí	520	53%	1%

Francie	510	42%	22%
Finsko	504	42%	3%
Řecko	497	17%	82%
Itálie	497	51%	28%
Spojené království	482	45%	28%
Portugalsko	453	30%	49%
Slovinsko	449	58%	24%
Litva	444	50%	31%
Španělsko	443	30%	57%
Švédsko	443	49%	1%
Belgie	420	54%	1%
Lotyšsko	410	28%	72%
Bulharsko	404	32%	64%
Chorvatsko	403	21%	78%
Maďarsko	379	35%	51%
Estonsko	376	32%	12%
Slovensko	348	23%	66%
Česká republika	339	34%	50%
Polsko	307	44%	37%

Rumunsko	261	15%	80%
-----------------	-----	-----	-----

Tabulka 1: Nakládání s odpady a recyklace v EU, údaje za rok 2016

Zdroj: Vlastní zpracování dle údajů Evropského parlamentu⁵

Skládkování je stále oblíbené v zemích východní a jižní Evropy: ve dvanácti státech EU končí na skládkách polovina nebo i více komunálního odpadu. Česká republika je jedním z nich, ačkoliv má v množství vyprodukovaného odpadu na osobu třetí nejnižší skóre v EU, způsob jeho zpracování po ekologické stránce není vyhovující. V letech 2005 - 2016 bylo skládkování omezeno v Estonsku, Finsku, Slovinsku, Velké Británii, Irsku a také Rumunsku, Bulharsku a Maďarsku. Recyklovat nebo kompostovat se v Evropské unii podle statistik daří 47 % komunálního odpadu. I v tomto případě jsou výsledky jednotlivých unijních zemí velmi různorodé. V severských státech hraje prim spalování a recyklace, téměř se tam neskládkuje. Unijními výherci v recyklaci jsou naše sousední státy Německo a Rakousko (Evropský parlament, 2018).

3.2.5 Odpad a konzumerismus

Stejně tak jako badatelé zabývající se mírem zkoumají hlavně války, odborníci na konzum by se měli zabývat primárně odpadem, jakožto produktem spotřeby (Eriksen, 2015). Jak už bylo zmíněno v předchozích kapitolách, nadměrná produkce odpadu (s tím související konzumerismus) je spjatá s obdobím industrializace. Ta je považována za pomyslnou bránu do období masové výroby a spotřeby. Konzumní společnost nastoupila po nárstu spotřebitelské zámožnosti, který zasáhl Československo v sedmdesátých letech. Panovala zde představa, že jediným smyslem života a takřka morální povinností občana je shromažďovat a spotřebovávat stále více hmotného majetku (Kohák, 1998).

V knize *Nepříjemná pravda: Naše planeta v ohrožení – globální oteplování a co s ním můžeme udělat* autor Al Gore, bývalý viceprezident USA, líčí dnešní civilizaci jako dysfunkční. My, moderní lidé, jsme náchylní k závislostem mnoha druhů, ale za nejhorší

⁵ <https://www.europarl.europa.eu/news/cs/headlines/society/20180328STO00751/nakladani-s-odpadem-v-eu-fakta-a-cisla-infografika>

z nich autor považuje konzumaci. Každým rokem se zvyšuje spotřeba paliv, vody, půdy, uhlí a dalších surovin. Na doporučení hezkých tváří z reklam si lidé kupují zboží, které nutně nepotřebují pro uspokojení svých potřeb, ale jen proto, že je baví nakupování nových věcí. Za chvíli je však omrzí, a tak je jednoduše vyhodí či vymění. Všechno se vyrábí v obrovském množství, tudíž vznikají přebytky věcí, které vedou ke snížení cen. Přirovnává konzumerismus k drogové závislosti. Stejně jako narkoman potřebuje postupem času stále větší dávku drogy, civilizace také vyžaduje stále větší spotřebu. V důsledku stále se zvyšující spotřeby, vzniká disharmonický vztah mezi člověkem a přírodou. Upozorňuje na čím dál více zdevastovanější Zemi a tím zhoršené podmínky pro život dalších generací. Problém však netkví v jedincích, ale v tom, co je formuje, v celé civilizaci. Nestačí změnit chování jednotlivců, ale měl by se nastavit řád soužití společnosti jako takové. Navrhuje odměňovat chování, které přispívá ke zlepšení životního prostředí a dlouhodobé udržitelnosti, a naopak zabraňovat ničivému chování. *„Daňové zvýhodnění recyklace před užíváním nových zdrojů, zvýhodnění hromadné kolejové dopravy a znevýhodnění individuálního automobilismu, zvýhodnění šetrnosti a znevýhodnění nadbytečného konzumu třeba zdaněním půjček a osvobozením úspor od daní, omezení té nejzlobnější reklamy, to všechno jsou možné nástroje. Jde o to, abychom vytvářeli civilizační strukturu, která by podporovala všechno, co je v lidech zdravé, a zabraňovala tomu, čím se lidé sami ničí“* (Al Gore, 2007). Výzkumy ukazují, že pocity životního naplnění a uspokojení nepramení z množství „nahromaděných“ věcí a konzumu zboží, ale jsou výsledkem kvalitativních sociálních vztahů a interakcí, uspokojující práce a dostatku volného času (Myers, 2002).

3.3 Chování lidí v kontextu ekologické krize

Jak popisuje profesor Kohák (1998), nekonečný nárok v konečném světě je kořenem ekologické krize. Tu lze chápat jako určitou historickou situaci, v níž lidstvo dosáhlo kritického bodu ve svých sociálních vztazích k životnímu prostředí (Sťahel, Suša, 2016). V momentě, kdy se spotřeba promění z nástroje k uspokojení potřeb klíčem ke štěstí, vytváří nekonečný nárok, který nutně ohrožuje ekologickou stabilitu Země (Kohák, 1998). „*Stále větší počet vědců dochází k pokornému závěru, že jedinec by měl hledat řešení ekologické krize nikoliv v rafinovanějším působení na přírodu, ale ve změně svých vlastních hodnot a potřeb a radikálně přeměnit svůj dosavadní způsob života*“ (Librová, 1994). Jak by měla taková proměna vypadat a jak jí docílit je stále předmětem diskuze. Reakcí jednotlivců na ekologickou krizi se stávají environmentálně nakloněné životní styly. Rozšiřuje se vegetariánství a veganství, trendem je pěstovat si svou zeleninu, budují se energeticky soběstačné domy a bezobalové prodejny se těší velkému zájmu. Ekologicky šetrný a environmentálně zaměřený způsob života je dlouhodobým předmětem výzkumného zájmu biologky a socioložky Hany Librové, která spojuje šetrný přístup k přírodě s dobrovolnou skromností a zkoumá její generační přenos.

3.3.1 Dobrovolná skromnost

Dobrovolnou skromnost, tedy dobrovolné omezení vlastní spotřeby, považuje Librová za ekologicky příznivý způsob života a tento typ aktivity považuje za naději uprostřed ekologické krize. Ve své knize *Pestří a zelení, Kapitoly o dobrovolné skromnosti* (1994) Librová popisuje dva typy uvědomělých jedinců. První, takzvaně „*zelení*“, jsou ti, kteří se angažovaně a aktivně zapojují do ekologických aktivit, za účelem snahy o zlepšení celkové situace. Jako druhý typ, „*pestří*“, označuje jedince, jejichž život je střídavý z různých (pestrých) důvodů. Jejich ochota žít střídavě netkví primárně v ekologickém uvědomění, to je spíše vedlejším, nezamýšleným důsledkem života směřujícího do různých oblastí, avšak vždy do jiných než je nakupování a spotřeba. Neznamená to, že by jim byla příroda lhostejná, naopak k ní chovají hluboký vztah, avšak ten je spíše vedlejším účinkem (Librová, 1994). Jako reakci na tuto knihu vyšel článek v populárním tisku, kde je dobrovolná skromnost popsána jako představa obyvatele jeskyně, který se nemyje, žije jen kořínky a odívá

kůžemi. Tento způsob reakce popisuje Kohák jako obrannou zvyklost české průměrnosti, která zesměšňuje všechno, co by ji zpochybnilo. Upozorňuje také na zavádějící termín *dobrovolná skromnost*. Domnívá se, že nejde o skromnost, ale o výběrovou náročnost a vyzývá společnost, aby byla náročná a vybíravá. Označuje dobrovolnou skromnost jako vzpouru proti snobismu, který živí konzumní toxikomanii. Princip spočívá ve vážení si ne toho, kdo má víc, nýbrž toho, kdo dovede být stejně šťastný či šťastnější s menším zatížením společnosti a Země (Kohák, 1998).

3.3.2 Minimalismus

Jako další formu reakce na ekologickou krizi lze považovat i minimalismus. Tento životní styl, jenž má mnoho společného se zero waste, je sice součástí konzumní společnosti, nicméně dle jeho příznivců, je charakterizován jako anti-konzumním přístup. Minimalismus můžeme charakterizovat jako snahu o hledání smyslu života jinými prostředky, než konzumně orientovanými postoji. Jeho hlavní princip - „méně je více“ - je vysvětlen jako „vlastnit méně“, avšak dosáhnout více v nemateriálních aspektech života (Dopierala, 2017). Důvodem vzniku fenoménu, který převrací zažitě instinkty západního člověka spočívající ve shromažďování majetku, je bezpochyby rostoucí odpor ke konzumní společnosti, jehož je součástí (Třešňák, 2017). Cíl minimalismu spočívá v rozpoznání nezbytných věcí a zbavování se těch nepotřebných (Dopierala, 2017). S minimalismem je v médiích často spojována Marie Kondo, přezdívána „Uklízečím guru“. Kondo se proslavila v euroamerickém světě svými knihami a televizním seriálem na *Netflixu* o systému uklízení. Tvrdí, že jejím posláním je hledat věci, které dělají lidi šťastnými, a zbavovat se těch zbytečných, které nepotřebují. Nejedná se ale „jen“ o pár praktických tipů, nýbrž o předání myšlenky, že když je uklizený domov, je uklizená i mysl (Černá, 2019).

Minimalismus čelí i kritice. Například levicoví kritici argumentují, že chudí lidé mnohdy kumulují majetek nikoli proto, že by byli hloupí nebo hamižní, ale coby pojistku v případě svého existenčního ohrožení. Nejčastější výtkou říká, že jde o módní trend movitých lidí, kteří si mohou dovolit věci se zbavit, protože vědí, že s nabitou kreditní kartou si můžou cokoli koupit zpátky (Třešňák, 2017). Z makroekonomického hlediska lze namítnout, že

pokud by všichni začali redukovat a přestali nakupovat, tím by se ekonomika nejspíš dostala do ohrožení. Podle ekonoma Tomáše Sedláčka je starost o osud ekonomiky mylná. Princip minimalismu spočívá v úsporném a efektivním využití statků a o to stejné se snaží i ekonomika. *„Možná je to špatná zpráva pro byznys založený na představě trvalého růstu, ale v čase vyčerpávání zdrojů považuju minimalismus za naději lidstva.“* (Sedláček, 2017)

3.3.3 Environmentální úzkost

Změna klimatu a z ní pramenící ekologická krize může ovlivnit duševní zdraví lidí různými způsoby, a to přímo i nepřímo. V angličtině se často používá pojem *eco-anxiety* a přestože v češtině nemáme zatím pro tento typ pocitů ustálený výraz, může být do češtiny přeložen jako ekologická či environmentální úzkost. Ekologická úzkost sice není v současné době považována za nemoc, Americká psychologická asociace (APA) ji definovala jako *„chronický strach z environmentálního zkrásky“* (Vlasatá, 2019). Problémy při kategorizaci takového stavu vyplývají z mnoha způsobů, jak je vyjádřit. Někteří lidé mají každodenní stavy strachu z budoucnosti, jiní zase projevují náhlé záchvaty paniky a zoufalství. Zdeňka Voštová, první česká psychoterapeutka zabývající se tímto tématem, uvedla, že lze environmentální úzkosti přirovnat k posttraumatické stresové poruše s tím rozdílem, že v tomto případě se jedná o poruchu *„pre-traumatickou“*. *„Očekávání děsivé budoucnosti může mít na lidi podobný dopad jako to, když nějakou traumatickou událost skutečně zažijí. Klimatická změna je něco, co nemáme pod svou vlastní kontrolou, co postupuje ohromným tempem a čehož důsledky jsou nepředvídatelné“* (Voštová, 2019).

3.4 Udržitelná ekonomika

Ke snížení odpadu by mohlo výrazně přispět přetransformování stávajícího lineárního ekonomického modelu na oběhové hospodářství takzvanou cirkulární ekonomiku. Některé vlády a instituce jako Evropská komise požadují nový ekonomický model a navrhují novou strategii pro Evropu.

3.4.1 Lineární model

Lineární ekonomika je založena na jednoduchém, lineárním modelu: získat - produkovat - konzumovat - vyhodit, s malou nebo žádnou pozorností na znečištění vzniklé v každém z těchto kroků. Tok materiálu se chápe jako koncepční logika tvorby hodnot, ve které na začátku hodnotového řetězce vstupují pouze nové materiály (Costa, Cunha, Michellini, Moraes, Ometto, 2017). Model lineární ekonomiky má na prvním místě ekonomické (tj. finanční) cíle s malým ohledem na ekologické a sociální aspekty. Planeta však má omezené hranice a tento lineární ekonomický model, který tvoří odpad od začátku (při těžbě ropy, kovů či stromů a výrobě) až do konce, kdy je produkt vyhozen spotřebitelem (skončí buď na skládce anebo je z části rozptýlen - tím kontaminuje životní prostředí) (Bernard, Sauvé, Sloan, 2016). Navíc nedávný průzkum ukázal, že přibližně 95 % produktů končí v koši již po 6 měsících od jejich zakoupení (Incien, 2018).

3.4.2 Cirkulární ekonomika

Cirkulární ekonomika je, na rozdíl od lineárního modelu, systém, který se snaží o to, aby všechny zdroje kolovaly v oběhu v co nejvyšší kvalitě po co nejdelší dobu. Tento systém přináší nejen úspory primárních zdrojů, ale tvoří i nová pracovní místa, tzv. *green jobs*. Studie od McKinsey & Company (2015) odhaduje, že by Evropa zavedením principů cirkulární ekonomiky mohla od roku 2030 vytvořit 2 miliony nových pracovních míst a generovat roční úspory v hodnotě 1,8 bilionů eur (Jonášová, 2018). Cirkulární ekonomika přeměňuje zboží, které je na konci své životnosti, na zdroje pro ostatní, tvoří uzavřený kruh v průmyslových ekosystémech a vede k minimalizování plýtvání. Znovu použít to, co můžete. Recyklovat to, co nelze znovu použít. Opravit to, co je rozbité a repasovat to, co

nelze opravit. Studie sedmi evropských zemí zjistila, že přechod na oběhové hospodářství by snížilo emise skleníkových plynů v každém státě až o 70% a zvýšila by se jeho pracovní síla o zhruba 4% (Stahel, 2016).

3.4.3 Základní principy cirkulární ekonomiky

Cirkulární ekonomiku pojí několik principů, které umožňují používat minimum přírodních zdrojů a zároveň produkovat minimální množství odpadu. Pro přehlednost a zjednodušení definoval Institut pro cirkulární ekonomiku (2016) šest důležitých přístupů a principů, které jsou pro zavádění cirkulární ekonomiky do praxe klíčové.

1. Ekodesign

Produkt je navržen z takových materiálů, aby měl minimální dopad na životní prostředí a to během celého jeho životního cyklu (například 100% biologicky rozložitelné výrobky, které nepůsobí žádnou zátěž na životní prostředí).

2. Průmyslová symbióza

Odpad jednoho se stává surovina pro jiné. Tento přístup umožňuje, aby byly materiály používány udržitelnějším způsobem a omezil se tak vliv průmyslu na životní prostředí. Mnohdy je průmyslová symbióza založena na přeměně odpadů na zdroje, využíváním odpadní energie nebo recyklací vod.

3. Sdílená ekonomika

Místo nákupu se předmět půjčí. V rámci fungování ekonomické funkcionality nepotřebujeme vlastnit produkt jako takový, ale službu, která nám ho poskytne (například sdílení automobilů umožňuje snížit množství primárních materiálů a také uhlíkovou stopu nebo sdílení pracovních nástrojů, které nepotřebujeme využívat příliš často).

4. 3R principy⁶ (redukovat, znovupoužívat, recyklovat)

Tyto tři metody dávají nový život předmětům, které by se jinak staly odpadem. 3R principy zahrnují široké spektrum, například tzv. Re-use center, tam lidé mohou odevzdávat produkty, které již nepoužívají a ty se využijí pro vznik něčeho nového. Nebo pro zpětný odběr produktů samotným výrobcem, který je recykluje a sníží tak množství primárních zdrojů, nezbytných pro výrobu nových produktů (například oblečení, mobilní telefony a elektrospotřebiče).

5. Cradle to Cradle

Myšlenka, kdy produkt je navržen tak, aby mohl být do nekonečna recyklován (viz obrázek 5). Stejně tak jako když v přírodě umírá zvíře nebo spadne strom se vytvoří odpad, který se stává živinou pro další procesy. Díky tomu mají produkty neutrální nebo pozitivní dopad na životní prostředí.



Obrázek 5: Životní cyklus výrobku

Zdroj: Shirahima, 2012

⁶ z angličtiny: reduce, reuse, recycle

6. Biomimikry

Tato disciplína zkoumá přírodu, její modely, systémy, procesy a prvky, kterými se inspirují odborníci a aplikují je do výroby nových produktů a služeb. (například: stavění budov v poušti, jejichž konstrukce a tvar jsou inspirovány kaktusy, u kterých jsou vertikální větve využívány jako stínidla, která snižují potřebu využívání vnitřní klimatizace).

Důležitý je také celkový přístup k životnímu cyklu výrobků a navržení takových systémů, které jsou nejenom environmentálně příznivé, ale také generují zisk a jsou součástí ekonomického růstu. Ekonomický růst jako takový se v cirkulární ekonomice neměří klasickými indikátory jako je například růst HDP, ale především zvyšováním efektivity, snižováním negativních externalit či zvyšováním životního blahobytu obyvatel (INCIEN, 2016).

3.4.4 Postoj Evropské unie

V roce 2015 přijala Evropská komise „*Akční plán EU pro oběhového hospodářství*“. Jeho cílem je urychlit přechod k ekologicky šetrnějšímu hospodářství, posílit konkurenceschopnost evropských podniků ve světě, podpořit udržitelný ekonomický růst a vytvořit nová pracovní místa. Tento balíček obsahuje 54 opatření k „uzavření“ životního cyklu výrobků - od výroby a spotřeby až po nakládání s odpady a trh s druhotnými surovinami. Evropská komise stanovila pět prioritních odvětví, jež by měla tento přechod ve svém hodnotovém řetězci urychlit: plasty, potravinový odpad, kritické suroviny, stavebnictví a demoliční práce, biomasa a biologické materiály. Všechny suroviny, výrobky a odpady budou v maximální míře zhodnoceny a využity, tím se podpoří úspory energie a sníží emise skleníkových plynů (Evropská komise, 2019).

Tento projekt je financován z evropských strukturálních a investičních fondů, částkou 650 milionů EUR z programu Horizont 2020 (program EU pro financování výzkumu a inovací), částkou 5,5 miliardy EUR ze strukturálních fondů pro nakládání s odpady a vnitrostátními investicemi do oběhového hospodářství. Evropská komise také klade důraz na úzkou spolupráci s členskými státy, regiony a obcemi, podniky, výzkumnými subjekty, občany a dalšími zúčastněnými stranami zapojenými do problematiky oběhového

hospodářství. Všech 54 opatření tohoto plánu bylo úspěšně zrealizováno nebo se ještě provádí (Evropská komise, 2015).

Efektivní a šetrné systémy nakládání s odpady jsou esenciálním prvkem při přechodu na oběhového hospodářství. Za účelem modernizace systémů nakládání s odpady v Evropské unii a konsolidace evropského modelu, jako jednoho z nejúčinnějších na světě, vstoupil v platnost v červenci 2018 nový, zrevidovaný legislativní rámec o odpadech (Evropská komise, 2019).

Tento rámec zahrnuje (Evropská komise, 2019):

- *nové ambiciózní a přitom realistické úrovně recyklace*
- *zjednodušení a harmonizaci definic a metod výpočtu a vyjasnění právního statusu recyklovaných materiálů a vedlejších produktů,*
- *posílená pravidla a nové povinnosti týkající se tříděného sběru (biologický odpad, textilní a nebezpečný odpad produkováný domácnostmi, stavební a demoliční odpad),*
- *minimální požadavky na rozšířenou odpovědnost výrobců,*
- *zprísněná opatření pro předcházení vzniku odpadu a nakládání s odpady, včetně opatření týkajících se odpadu v mořích, potravinového odpadu a výrobků obsahujících kritické suroviny*

3.4.5 **Iniciativa OSN: SDG12**

Cíle udržitelného rozvoje (*Sustainable development goals*, zkráceně *SDG*), stanovené OSN, jsou plánem k dosažení lepší a udržitelnější budoucnosti pro všechny. Současné stanovené cíle by se měly realizovat do konce roku 2030. Obecně se zabývají globálními výzvami, jimž čelíme, včetně těch, které se týkají chudoby, nerovnosti, klimatu, zhoršování životního prostředí, prosperity a míru a spravedlnosti (UN, 2015). Cíl číslo 12 úzce souvisí s tématem této práce. Zaměřuje se na udržitelnou spotřebu a výrobu, prosazování zdrojů a energetické účinnosti, udržitelnou infrastrukturu, poskytování přístupu k základním službám, „zeleným a férovým“ pracovním místům a lepší kvalitě života pro

všechny. Uskutečněním těchto cílů se dosáhne celkových plánů rozvoje společnosti, sníží se budoucí ekonomické, environmentální a sociální náklady, posílí hospodářská konkurenceschopnost a omezí chudoba. Ministerstvo životního prostředí definuje udržitelnou spotřebu jako: *„používání služeb a výrobků, které uspokojují základní potřeby společnosti a zlepšují kvalitu života, zároveň však minimalizují spotřebu přírodních zdrojů, používání toxických látek, produkci odpadů a škodlivin v průběhu celého životního cyklu služby nebo výrobku tak, aby nebylo ohroženo uspokojování potřeb budoucích generací“* (MŽP, 2005). Jelikož cílem udržitelné spotřeby a výroby je „dělat více a lépe za méně“, čisté zisky z ekonomických činností se mohou zvýšit tím, že se sníží využívání zdrojů, zmenší se míra znečištění v průběhu celého životního cyklu a zvýší se tím pádem kvalita života. Rovněž je třeba se významně zaměřit na fungování dodavatelského řetězce, do kterého se zapojí všichni od výrobce po prodejce. To zahrnuje vzdělávání spotřebitelů v oblasti udržitelné spotřeby a životního stylu, poskytování odpovídajících informací prostřednictvím norem a štítků. Hledisko udržitelnosti se musí promítnout i do podnikatelské činnosti a veřejné správy, například jako rozhodující kritérium při zadávání veřejných zakázek (UN, 2015).

3.4.6 **Institut Cirkulární Ekonomiky**

Institut Cirkulární Ekonomiky (zkráceně INCIEN) je nevládní nezisková organizace, která se zaměřuje na inovativní environmentální management. Misí INCIEN je předávat informace, vzdělávat, interpretovat osvědčené postupy a společně pomáhat s realizací přechodu z lineární na cirkulární ekonomiku. Institut spolupracuje s firmami, obcemi, vládním sektorem, neziskovými organizacemi a dalšími zájmovými skupinami a společně se jim daří realizovat desítky projektů ročně. O cirkulární ekonomiku je stále větší zájem a to jak na politické, sociální, tak i na obchodní úrovni. INCIEN nabízí služby a produkty, které jsou vytvořeny na míru tak, aby usnadňovaly rozhodování a definuje konkrétní kroky pro podniky a samosprávu v celé řadě odvětví. Jeho aktivity také dlouhodobě přispívají k naplňování globálních Cílů udržitelného rozvoje (SDG) (Incien, 2018).

O cirkulární ekonomice v Česku se aktivně diskutuje od roku 2015. Oproti dalším evropským státům, které mají již vypracovány národní plány a strategie, je Česko zatím pozadu. Lídry v oboru jsou země environmentálně vyspělé jako Nizozemsko, Švédsko či Finsko. V Česku má téma na starosti Ministerstvo životního prostředí, ale vzhledem k jeho šíři a komplexnosti bude nutná mezioborová spolupráce a zapojení dalších resortů. Spoluprací by měla vzniknout strategie Cirkulární Česko 2040, k jejímuž vytvoření se MŽP zavázalo v květnu 2018 a do dvou let by tak mohlo mít Česko vlastní plán (Incien, 2018).

4 Empirická studie

Empirická studie je rozdělena na dvě části. V první z nich je popsán a blíže specifikován získaný vzorek jedinců, s kterými byl proveden výzkum. Ve druhé části je zhodnocen a analyzován kvalitativní výzkum, který zkoumal prostřednictvím polostandardizovaných rozhovorů způsob uvažování a praktické kroky jedinců, kteří přijali zero waste za svůj životní styl. Konkrétní otázky a ukázky z rozhovoru jsou k nalezení na konci v příloze 1 a 2.

4.1 Popis sledovaných případů

Celkem bylo provedeno devět rozhovorů. Získaný vzorek tvoří sedm žen a dva muži ve věkovém rozmezí 23 - 34 let. Přestože bylo prvotním záměrem získat vzorek více genderově vyvážený, ukázalo se, že tomuto životnímu stylu jsou více nakloněny ženy. Dle poskytnutých údajů (majitelem jedné bezobalové prodejny v Praze) vyplývá, že zhruba 75% zákazníků v této prodejně tvoří ženy s dětmi, často na mateřské dovolené. Nejčastěji zastoupenou věkovou skupinou jsou lidé ve věku 25 – 35 let. Věkové rozložení tedy napovídá tomu, že tento alternativní způsob života se týká spíše mladé generace. Jelikož byly rozhovory provedeny anonymně, níže uvedená jména v tabulce 2 jsou pouze fiktivní. V tabulce lze kromě smyšleného jména nalézt i věk, profesi kterou dotyčný/á vykonává (pro lepší porozumění životní situace) a místo konání rozhovoru.

Jméno	Věk	Profese	Místo konání
Eliška	23 let	Studentka	v kavárně
Martin	31 let	Technický pracovník	u respondenta doma
Alice	33 let	Překladatelka	v kavárně
Veronika	29 let	Programátorka na rodičovské dovolené	v restauraci
Klára	25 let	Obchodnice	v kavárně
Anežka	34 let	Lektorka	v kavárně
Kateřina	22 let	Studentka	v restauraci

Ilona	27 let	Družinářka, Asistentka pedagoga	v kavárně
Marek	33 let	Podnikatel	v zaměstnání

Tabulka 2: Údaje o účastnících rozhovoru

Zdroj: Vlastní zpracování

4.2 Analýza a interpretace

Rozhovory byly rozděleny do dvou částí. První sada otázek se věnovala ideologii - jak dotyční sami chápou koncept zero waste, jaká byla jejich hlavní motivace k převzetí tohoto životního stylu, hlavní výhody a nevýhody, které v něm spatřují.

V druhé polovině byly otázky zaměřené na praxi. Jaké jsou nejčastější preference míst nákupu a jaké předpoklady musí splňovat produkty a potraviny, které dotázaní nakupují. Jak reagovali jejich blízcí poté, co je informovali, že chtějí minimalizovat odpad a začít žít zero waste. A v neposlední řadě, byly zjišťovány jejich názory na současné dění okolo ekologické krize a co je podle nich vhodné řešení.

4.2.1 Ideologie

Všichni dotazovaní se shodli na tom, že zero waste nepovažují doslova jako nulový odpad a spíše se ztotožňují s termínem *less waste*, tj. méně odpadu a plýtvání. Pojem zero waste jim připadá zavádějící a „*ta nula v názvu může odradit hodně lidí*“, jak uvádí Ilona: „*Já osobně ho nevnímám jako nulový odpad, protože toho ani nikdy nedosáhnu, jde mi spíš o tu snahu minimalizace. Opravdu nemusím mít každý týden plný koš.*“

Někteří chápou zero waste jako určitý životní postoj a zvýšenou citlivost na to, jakou stopu za sebou zanechávají. Dotazovaní považují za důležité, aby každý jedinec v sobě rozvíjel citovou stránku a myslel na to, jakou stopu za sebou zanechává a jak dlouho bude odpad „někde ležet“.

„Důležitý je, aby se tohle šířilo, a každý člověk v sobě pěstoval ten cit a kladl si otázky typu: Opravdu tohle potřebuješ? I když to bude ležet stovky let někde a budu to používat 5 minut nebo měsíc?“ (Anežka)

K zero waste dotyční přistupují hlavně jako k nulovému plýtvání a maximální využití toho, co už bylo vyrobeno (z toho vyplývá i minimální míra odpadu). Pro většinu dotazovaných představuje zero waste jakousi snahu zanechat za sebou co nejmenší ekologickou stopu. *„Miluji pořekadlo: Nepotřebujeme 100 lidí, kteří provozují zero waste dokonale, potřebujeme 1000, kteří ho provozují nedokonale“ (Eliška). Cíl není být perfektní, „je určitě lepší víc lidí, kteří se snaží snížit svůj odpad, než pár lidí, kteří jsou striktní“ (Klára). K tomu se přidává i čtyřiatřicetiletá Anežka: „Má větší smysl, když bude víc lidí, kteří nad tím budou přemýšlet a snažit se to redukovat, než když bude malá hrstka lidí, která se odstěhuje někam na Lofoty a bude sbírat brusinky.“*

Motivace

Z rozhovorů vyplývá, že s tímto pojmem se dotyční poprvé setkali nejčastěji z internetového zdroje, článku v novinách či od známého. Klára to zpočátku brala jako výzvu, přečetla si článek v novinách o někom, kdo vyprodukuje jednu skleničku odpadu za rok. Nemohla uvěřit tomu, že by to bylo možné a rozhodla se to také zkusit. Začala si o tomto způsobu života zjišťovat informace a zjistila, že to je velký problém a *„že se v podstatě topíme v odpadcích.“* Přesvědčil ji o tom i delší pobyt v Asii, kde viděla jak se nakládá s odpady: *„Nemají popelnice ani koše, takže na chodníku vznikají malé skládky, kam lidé odhazují věci a čeká se, než to odvezou. No a když zafouká, tak je to prostě všude.“* O snížení svého vlastního odpadu se snaží už tři a půl roku.

Důvody, proč se dotazovaní rozhodli vydat tímto směrem, jsou různé. Někteří mají pocit, že měli vždy blízko k přírodě a ekologii. *„Vždycky jsem k tomu nějak tíhla, byla to taková revolta vůči dospělým a rodičům. Nejdřív jsem chtěla jít na veterinu, zajímala mě zvířata a potom jsem se dostala k té ekologii“ (Ilona).* Mezi dotazovanými byly tři matky a u všech třech bylo hlavní pohnutkou k přijetí zero waste praktik narození dítěte a rozhodování o životě druhých. Anežka: *„Moje dcera, to byl ten moment, když jsem začala řešit i non-*

toxic věci, v momentě, když jsem začala ovlivňovat svoji volbou i někoho dalšího, další život.“

*„Vždy mě táhla ekologie, udržitelný život, bio potraviny, takový nějaký zdravý životní styl, i když před dětmi jsem na něj neměla ani čas, ani peníze, ani vůli. Teprve s prvním synem jsem do toho více šlápla a po přečtení zmiňované knížky (pozn. autora: kniha *Domácnost bez odpadu*, Bea Johnson, 2018) jsem přidala i zero waste. Už jsem spoustu věcí dělala, takže jsem k tomu přidala bezobalový nákup potravin a důslednější vybírání lokálních zdrojů.“*
(Veronika)

Ekologická rovina byla také častým motivem změny myšlení. Mezi zmiňované pohnutky patří: snaha o odlehčení životnímu prostředí, stav planety a množství odpadu všude kolem nás. Nejčastěji zmiňovaným typem odpadů byly plasty, které jsou považovány z pohledu účastníků, za nejhorší druh odpadu.

„Tak určitě nějaká ekologická rovina, dokumenty a fotky na sociálních sítích plastových oceánů a taky stav mého vyprodukovaného odpadu, hlavně množství plastu bylo enormní ale i ostatní materiály, nicméně plasty považuju za nejhorší druh odpadu.“ (Martin)

Dalším důvodem byla zodpovědnost za své činy. Svoboda volby a rozhodnutí, jakou stopu za sebou každý zanechá. Příznivci berou zero waste jako způsob vyjádření vlastního postoje. Základní pro ně bylo, nejprve si položit otázku: Jste spokojeni s tím, jak žijete? Pokud je odpověď negativní, je na každém, zda a jaké nové změny do svého života vnese. Anežka přehodnotila svůj dosavadní způsob života po narození jejího prvního dítěte: *„S narozením dítěte jsem víc řešila, jestli se mi líbí jak žijeme a zjistila jsem, že se mi to nelíbí. Takže pro mě je to nějaký způsob vyjádření a rozhodla jsem se, že se na tom konzumu nebudu účastnit.“*

Ilona, studentka pedagogiky a budoucí učitelka biologie, uvedla specifický důvod: jestliže bude jednou učit biologii a přednášet studentům o správném přístupu k životnímu prostředí, je potřeba začít u sebe. *„Jako kázat jim o tom, že by měli snížit spotřebu plastu a sama si nosit ke každé svačině novou plastovou krabičku, nemá smysl.“*

Nulový odpad

Přestože anglický termín zero waste se překládá jako nulový odpad, všichni zúčastnění se shodli na tom, že nulový odpad není možný. Neplýtvání se zdá jako snáze dosažitelný cíl, avšak také ne stoprocentní. Zastánci zero waste berou odpad komplexně - nejenom jako vlastní vyprodukovaný odpad končící v odpadkovém koši, ale i přijetí zodpovědnosti za každý čin a rozhodnutí, které vykonají.

„Už jenom tím že dýchám, tak tady vytvářím odpad, určitě není možný být stoprocentně zero waste. Navíc třeba musím vařit a vyprodukováváš už nějakou energii. I kdybych žila někde v lese na samotě, nikam nejezdila nebo jezdila jen na kole, tak furt produkuju nějakou stopu. Protože už jenom to kolo je odpad, který musel někdo vyrobit, nepředpokládám, že budu chodit nahá a i když je vše z druhé ruky, tak tam ta stopa je, prostě nikdy nebude nulová.“
(Klára)

Zároveň někteří z dotázaných připouští, že být extrémně striktní člověka sociálně degraduje a současně i velmi omezuje. Jestliže se člověk bude snažit o nulový odpad, tak nepůjde například do kavárny, protože si nemůže být jist, zda káva není z jednorázových kapslí. Klára, která se tímto směrem vydala před třemi a půl lety, připouští, že ze začátku to brala velmi striktně. Dokonce si k určitým lidem vytvořila odstup a vztahy s některými přáteli velmi zeslábly. Po téhle prvotní fázi se rozhodla zvolnit a hledat jakousi uspokojivou rovnováhu v životě.

„Já když jsem si vzala do hlavy, že fakt dokážu tu nulu, tak jsem počítala s tou nulou a vtloukala jsem to i jim, protože to byli lidi, co mi ovlivňovali hodně život, vyskytovali jsme se na stejných místech a hodně jsem je taky přesvědčovala. Nechci říct že jsem přišla o přátele, to ne, ale vytvořila jsem si kolem sebe u určitých lidí takovej odstup, díky tomu, z jejich strany. Takže teď se snažím hledat nějaký balanc.“ (Klára)

Vnitřní rozpolcení

Často z výpovědí byla cítit určitá rozpolcenost, nejistota, zda tento směr je ten správný. Ukázalo se, že je velmi tenká hranice mezi dobrým, osvobozujícím pocitem a dilematem, co je pro ně ještě přijatelné. „*V jistém smyslu to je osvobození, ale zároveň je to v jistém smyslu složité. Je to pro mě trochu zápas, občas se tím i dost stresuju*“, říká Anežka, pro kterou je tato cesta správná, ale náročná. Alice přiznává, že se musí rozhodovat každý den. Občas se stane, že nestihne zajet do bezobalového obchodu a pak řeší, zda je lepší počkat a nechodit do supermarketu anebo tam zajít. Návštěvu supermarketu zpravidla doprovází špatné pocity a výčitky. „*Občas mám období, kdy zažívám až úzkostlivé stavy. Musím na tomhle pracovat, protože to nejde, aby mě to takhle stresovalo, to mi za to nestojí. Už jsem to řešila i se svým terapeutem a pracuji na tom.*“ Tento jev by se mohl přirovnat k environmentální úzkosti, která byla blíže popsána v teoretické části.

Z výpovědi Ivety, lze vypozařovat určitý nadhled: „*Určité musím plánovat, ale když nestíhám, tak nestíhám a mražená pizza je jistota, zase zastřelit se kvůli tomu nehodlám. Já se tím nechci stresovat. V době když jsem s tím začla, tak jsem sama sebe už natolik znala a věděla, že pokud to vezmu postupně, tak jediné tak mám šanci se někam dopracovat.*“

Anežka zase došla do situace, kdy řeší, zda neochuzuje své dítě, které nedostává to, co je pro jiné děti běžné. A ptá se sama sebe, kde je hranice mezi správným směřováním výchovy a rozmazlováním. „*Občas přemýšlím, jestli o něco neochuzuju své dítě, který nedostává do školky krabičku se svačinou a v tom 15 druhů ovoce a zeleniny bez ohledu na roční období a teplotu venku. Bytostně se mi přičí pomelo, bůh ví čím postřikáný výrobek z Číny, zabalený v plastu, dovezený stovky tisíc kilometrů. A pak si říkám: No a nebudu za debila, který má dítě, co neví co je pomelo? S tímhle teda trochu bojuju. Třeba ted' řešíme to, že nechce malá ve školce moc jíst, protože to je úplně jiná strava a to jablko nevoní jako to jablko, který já kupuju na farmářských trzích. Na jednu stranu si říkám: Ano, vedu sebe a svý dítě k tomu, aby jedlo kvalitní potraviny, ale na druhou stranu si říkám, jestli z ní nevychoávám rozmazlený dítě. Je to otázka priorit nebo rozhodnutí, který nevím, jestli dělám správně. Věřím tomu, že to směřování je dobrý.*“ (Anežka)

Výhody versus nevýhody

Rozhovor obsahoval dvě otázky zaměřené na výhody zero waste životního stylu a naopak i na nevýhody, překážky a bariéry, které brání zúčastněným v praktikování. Mezi hlavními výhodami se nejčastěji vyskytoval dobrý pocit, čisté svědomí a vnitřní klid. „*Asi určitě čisté svědomí, za 50 let můžu říct: Ta planeta je fakt znečištěná, ale já jsem se snažil, jak bylo v mých silách, můj vnitřní klid je výhoda zerowaste*“ (Martin). Za další výhodu dotyční považují seznámení se prostřednictvím zero waste se zajímavými lidmi. Dvě z účastnic uvedly, že si začaly mnohem víc vážit času a přírody. Nyní jsou aktivnější a méně času tráví pasivním přijímáním online obsahu. Zdravá a kvalitní strava byla také několikrát zmíněna:

„Jíme kvalitněji, více dbáme na původ nejen potravin, ale veškerého zboží v domácnosti. Více si vážíme věci a rozmyšlíme, které doma nechat (nebo pořídit) a které poslat dál. Zero waste se do značné míry pojí s minimalismem, takže je méně věcí na úklid. Jsem nadšená z kompostování, fascinuje mě, jak si příroda umí sama poradit, a šetříme za (umělá) hnojiva. Celkově vidím mnohem větší uvědomování, zakotvení ve světě.“ (Veronika)

Co se týká nevýhod a bariér, tak v tomto případě se v každém rozhovoru vyskytl problém s časem a potřeba plánování. Účastníci se shodli na tom, že zejména ze začátku je složité se zorientovat a najít místa a prodejny s bezobalovým zbožím. Každý si musel najít svůj systém.

„Potřeba plánovat. Nenacházím čas na to sepsat si týdenní jídelníček, a tak se sem tam stává, že nemáme pořádně nic k jídlu (vše se musí předpřipravit, třeba namočit luštěniny, když nekupujeme polotovary, nebo upéct buchtu/sušenky, když chceme mlsat.“ (Veronika)

Alice zase hovořila o tom, že to není tak pohodlné a určitě nějakou dobu trvá, než si člověk vše zorganizuje, zmapuje a naplánuje. Jí samotné to trvalo několik měsíců. Čas je překážkou i v případě, když dotyční shání konkrétní věc na sebe nebo pro své blízké. Z druhé ruky to trvá mnohem déle než rozkliknout e-shop, vybrat produkt a zadat požadovanou velikost.

V otázce financí, se dotazovaní shodli, že zero waste životní styl je nákladnější pokud jde o potraviny, ale v jiných ohledech je zase lacinější (např.: nakupování oblečení z druhé ruky, swapy atd.). Potraviny v bezobalových obchodech jsou často v BIO kvalitě a od malovýrobců. Obchodnice Klára odpověděla na otázku, zda je tento alternativní životní styl nákladnější nebo ne takto:

„Zjistila jsem, že vlastně šetřím. A teď první co mi určitě řekneš, že potraviny jsou drahý v těch bezobalových obchodech, ano jsou dražší, protože jsou v bio kvalitě, takže jako když si jdeš koupit jogurt do krámu za 3 koruny a jdeš si koupit biojogurt ve vratném skle za 38 korun, chápu že to je rozdíl, je to velkej rozdíl. Zas na druhou stranu, nekupuješ nový věci. Jo když prostě žiješ zero waste tak nekupuješ nový věci. A když jdeš koupit oblečení, třeba do sekáče, tak je logicky levnější než tričko z obchodu. Ještě radši chodím na swapy, kde utratíš fakt nulu.“

Studentka Eliška je toho názoru, že udržitelné nové věci jsou daleko dražší než ty masově produkované. *„Jsou věci, které jsou zero waste a udržitelné, ale já si je dovolit nemůžu.“* Za dražší příznivci zero waste považují zejména mléčné výrobky a maso, které se většina dotázaných snaží omezit a kupovat jen v BIO kvalitě a z malých farem. *„Dražší je určitě maso, kupuju si ho jen z ekologických chovů, čímž jsem ho omezila, tak na jednou týdně, protože častěji na něj prostě nemám, ale ráda bych odbourala mléčné výrobky úplně.“*
(Ilona)

4.2.2 Praxe

Druhá část rozhovorů se zaměřovala na konkrétní kroky, které dotazovaní podnikli, když se rozhodli pro zero waste životní styl. Všichni popisují jednotlivé změny jako velmi postupné. „*Všechno to šlo postupně, pořídili jsme si nějakou literaturu na toto téma. Pak to začalo jednou věcí a pak postupuješ dál a přebíráš si víc a víc praktik, teď už to mám zažitý a automatický. Je to postupný vývoj, vlastně já to vnímám jako cestu*” (Martin). Na nákup se vydávají pouze se svými plátěnými taškami a látkovými pytlíky na pečivo a ovoce a zeleninu, na kávu si sebou nosí svůj vlastní termohrněk. I v domácnosti se snaží o zanechání co nejmenší ekologické stopy: „*Vyměnila jsem tekuté šampony a mýdla za tuhá, jednorázové žiletky za kovový holicí strojek, začala jsem kupovat ekologický „jar“ namísto klasického a tablety do myčky používáme buď rozpustitelné nebo na místo nich ekologický prášek. Dělam si vlastní prací prášek a namísto aviváže používám ocet.*“ (Veronika)

Nakupování

Pokud jde o nakupování, příznivci zero waste nejčastěji chodí na nákupy do bezobalových prodejen a na farmářské trhy. Avšak, jak z rozhovorů vyplynulo, i v supermarketech lze pořídit potraviny do vlastních pytlíků (například pečivo a část ovoce a zeleniny). Dle výpovědí je možné nakupovat do vlastních nádob i v oddělení pultového prodeje, vždy však záleží na ochotě a porozumění konkrétního prodavače.

„*V supermarketu lze sehnat pečivo a nějaké ovoce a zelenina, ale taky jak co. Proto mám radši trhy, tam je nezabalený všechno, je to úplně o něčem jiném a i ty lidi k tomu přistupují úplně jinak a nemají problém ti to dát do vlastního sáčku. A pak i v některých supermarketech, ale to už záleží na koho narazíš, tak ti daj do vlastní krabičky i šunky a sýry, ale to musíš mít i kuráž a být trochu asertivní, záleží na tom, na koho narazíš, je to vždy o člověku*“ (Klára). Dotazovaní preferují větší, méně časté nákupy (obvykle jednou za dva až tři týdny) v bezobalových obchodech a poté v týdnu dokupují dle potřeby na trzích, v menších obchodech či v supermarketech. „*Většinou dělám v bezobalovém obchodě jeden větší nákup, kdy zajedu autem se sklenicemi a nakoupím kolem 15 kg potravin. Kousek od domova mám zdravou výživu s bezobalovým prodejem, tam třeba pravidelně chodím pro vložky, máslo nebo kávu.*“ (Veronika)

Sezónnost, lokálnost a BIO

Rozhovory zřetelně ukázaly, že pro všechny je velmi podstatná lokálnost a sezónnost potravin. Dovážené potraviny jsou totiž významnými přispěvateli uhlíkové stopy. „*Snažím se maximálně o lokálnost, ovoce a zeleninu kupuju jen sezónní, co vyrostlo do 30 km ode mě, exotické ovoce máme svátečně, v zimě třeba čerstvá rajčata nebo salát prostě nemáme*“ (Veronika). Oproti lokálnosti, certifikacím přikládají dotazovaní relativně menší důležitost. Upřednostňují produkty z farem, které osobně znají a kde se na vlastní oči mohou přesvědčit, v jakých podmínkách tam zvířata žijí nebo jak se zelenina pěstuje.

„*Na certifikaci BIO mi zas tak nezáleží, když vím přesný původ, můžu si tu farmu dohledat a teoreticky kdybych chtěla, tak tam můžu i dojet a podívat se. Třeba jezdíme pro mlíko k jedné paní a já tu krávu znám, jmenuje se Jitka a má výborný mlíko. Nemá certifikaci BIO, ale já vidím, kde žije, co jí a jak se jmenuje, to mi stačí.*“ (Klára)

Někteří účastníci se zmínili, že pokud je produkt ze zahraničí, certifikát ekologického zemědělství - BIO už je pro ně podstatnějším ukazatelem a zárukou, že byl produkt správně vypěstován. V rozhovorech byli opakovaně zaznamenány i skeptické názory k certifikátu BIO. Dotyční ho kritizovali především v kontextu marketingového nástroje firmy. „*Myslím, že BIO je spíš marketingový tah a nemám potřebu sledovat BIO kvalitu, když si jdu to ovoce koupit na farmářský trh. Ale třeba kafe a čokoládu si kupuju fairtradový*“ (Ilona). Ačkoli si většina uvědomuje problematiku konvenčního zemědělství, vadí jim, jak některé firmy využívají současný trend BIO a v rámci marketingu své firmy tak prezentují své produkty, přestože v mnoha směrech ekologické vůbec nejsou.

„*Dává mi smysl podporovat ekologické zemědělství, protože to konvenční přispívá k degradaci vody, půdy, znečišťuje životní prostředí, znečišťuje ovzduší a tak dále. Bohužel dnes ne všechno, co je nazváno eko, eko ve skutečnosti je. Dost často to je marketing. Když se kouknete ve zdravé výživě na ty malé pytlíčky zabalené v plastu, tak co je na tom eko? Dobře, bylo to možná vypěstované v nějakých podmínkách se zásadami ekologických certifikací, jenže když se kouknete na složení, je to plný cukru a glukózového a fruktózového sirupu, to asi taky není úplně v pořádku.*“ (Marek)

Zero waste v dalších směrech

Jak bylo popsáno v teoretické části, dobytek je velkým producentem skleníkových plynů. Přestože si dotazovaní uvědomují, že produkce masa má výrazný podíl na znečištění planety, mezi dotazovanými jedinci byl pouze jeden striktní vegetarián („*Maso mi nikdy nechutnalo, opravdu striktní jsem asi od patnácti let*“ (Martin)). Ostatní svoji konzumaci omezili a kupují ho pouze z malých chovů od řezníků a pokud možno i z ekologického zemědělství. „*Maso se snažím nejíst každý den, chci aby bylo BIO nebo ve farmářské kvalitě a radši ho jím míň. Radši si koupím BIO dražší maso, než - li Babišovo kuře v akci*“ (Anežka). Alternativní strávníci, v tomto případě ti, kteří kladou důraz na životní prostředí a etický chov zvířat, jsou zpravidla motivováni dvěma faktory. První je altruistický (podporování ekologického zemědělství, za účelem být prospěšný planetě) a druhý je egocentrický (podporování ekologického zemědělství, za účelem vlastního prospěchu jedince). V tomto případě zcela jistě převládá přístup altruistický, avšak egocentrický také nelze vyloučit.

Pokud jde o přepravu, na krátké vzdálenosti po městě zastánci zero waste preferují hromadnou městskou dopravu nebo kolo. Po Česku se dopravují vlakem nebo autobusem. Ve dvou případech v rozhovoru zaznělo, že by dotyčné rády jezdily častěji vlakem, ale z finančních důvodů, jezdí spíše autobusem. „*Vlak je ekologičtější, ale za současného stavu Českých drah je pro mě vlak doprava pro bohatý*“ (Ilona). Létání, které je nejrychlejším způsobem dopravy, se dotazovaní snaží minimalizovat a létají jen výjimečně. Mezi dotazovanými byly dvě ženy, které mají část rodiny v zahraničí a tudíž je pro ně obtížnější vyřadit úplně leteckou dopravu, návštěvy alespoň minimalizovaly na jednu ročně. Častokrát padla kritika na letecké eurovíkendy a na problematiku nízkonákladových přepravců a levných letenek. „*Letět každý měsíc někam na nějaký euro víkend, je prostě špatně, kdyby to palivo bylo dražší, letenky by se zdražily, tak to není úplně pro každého. My se tady v té západní společnosti snažíme, aby měl každý na ten luxus a to je uměle špatně, tak to prostě není.*“ (Marek)

V případě nakupování ostatních věcí (např.: oblečení, spotřebiče, sportovní vybavení), preferují dotazovaní nákupy z druhé ruky (tj. second handy, online bazary, swapy). Časem by rádi podpořili i české výrobce s udržitelnou módou, zatím se však většina

k tomu nedostala. „*Určitě se chystám na nějaký český udržitelný značky. Zatím žiju z období, kdy jsem to zas tolik neřešila a postupně to oblečení vyřazuju*“ (Anežka). Velmi často zazněl i pojem minimalistický šatník, jakožto cíl, ke kterému by se rádi dopracovali. „*Minimalistický šatník nemám, ráda bych měla, ale je to strašně těžký. Před 3 lety jsem měla 58 párů bot, ano jsem ulítlá na boty, teď mám 10 párů bot.*“ (Klára)

Názory blízkých

Další část rozhovorů byla věnována názorům blízkých (ať už rodiny, přátel nebo kolegů) na jejich alternativní způsob života. Relativně velká část dotazovaných líčila stejný průběh reakce u svých blízkých. Prvotní fáze byla nepochopení, kdy byli jedinci označováni za blázny a bylo na ně nazíráno „skrz prsty“. Postupem času („*když viděli, že to myslím vážně*“) se okolí začalo tomuto tématu více otevírat a zjišťovat si informace. Ti, co zero waste praktikují už delší dobu (dva až tři roky), hovořili o tom, že nyní je zero waste už známý pojem. V období když začínali, to téměř nikdo neznal a všem tento způsob života museli vysvětlovat. Nejednou v rozhovorech zaznělo, že je potřeba mít kuráž „být trochu jiný/á“ a prosadit sám/a sebe.

„*Ze začátku to vyvolávalo hodně debat, trošku si i ze mě ségry dělaly srandu a mámě to přišlo naopak fajn a pak, když viděly, že to myslím fakt vážně, tak už jsou s tím v pohodě.*“ (Martin)

Někteří se setkali s nepochopením u partnera/partnerky nebo u spolubydlících. Zpočátku to pro ně bylo složité, snažili se jim vysvětlit problematiku odpadu s tím, že třeba pochopí a „*naladí se na podobnou zelenou vlnu*“. Změna uvažování však nepřišla, a tak často diskuze na toto téma končily hádkou. Po určité době se naučili navzájem tolerovat a respektovat své odlišné životní styly: „*je to jeho život, já ho do toho nemůžu nutit*“. Alice, která sdílí bydlení se dvěma spolubydlícími a snaží se o ekologickou domácnost, nenachází však v tomto ohledu porozumění: „*a já to zase nechci nějak fanatizovat, nemůžu a ani nemám právo je nijak omezovat nebo jim vtloukat něco do hlavy - to by taky nemuselo dopadnout dobře.*“ Dotázaní se to ale snaží brát pozitivně a domnívají se, že „*minimálně to, že vedle něj žiju, tak to pro něj musí být téma.*“

„Můj manžel na mě koukal jako na blázna a nechtěl se toho zúčastnit, na začátku jsme se i dost hádali, když nakupoval stále konvenčně. V průběhu času jsem ho nechala být, stále si nakupuje „to svoje“, ale beru to jako jeho volbu a sama si to dělám tak, jak to cítím.“
(Veronika)

I přes některá nepochopení, zúčastnění cítí, že inspirují lidi okolo sebe. Mají vždy velkou radost, když okolí začne respektovat jejich postoj, například je obdarovává „v duchu zero waste“ („když mi třeba kamarádi a rodina dají dárky k vánocům zabalené v látkových pytlíčcích, je to super“). Sami na toto téma konverzaci nezačínají, mluví o tom jen v případě, když je někdo vyzve.

„Kamarádi a vzdálenější rodina přihlížejí a dost z nich se mnou inspirovalo a dělají kroky, které zvládnou a na které se cítí. Vždy mě potěší, když mi někdo píše, co doma změnil nebo se ptá na radu. Jsem šťastná, že lidi v mém okolí motivoval jen můj příklad, nikdy jsem o tom sama nevyprávěla, pokud se někdo vyloženě nezeptal.“ (Veronika)

Současné dění v kontextu ekologické krize

Vzhledem k tomu, že u příznivců zero waste hraje ekologie důležitou roli (a u většiny to byla i jedna z hlavních motivací k přijetí tohoto životního stylu), poslední část rozhovorů byla věnována postoji účastníků k současnému dění okolo ekologické krize. V interpretacích převládaly kladné reakce a podporují aktivistické iniciativy. Studentské protesty, Greta Thunberg i časté téma ekologické krize v médiích vnímají skrze pozitivně. U starších zaznělo, že pokud by byli dotyční ještě studenti, také by se studentských stávek zúčastnili.

„Jsem ráda, že se to řeší, protože situace je opravdu kritická. Čím víc tomu budou lidi vystavení, tím líp. Je spousta nápadů, jak by se to mělo řešit, ale nejdůležitější je to brát jako fakt, že je potřeba s tím něco dělat a to je důležité - aby se toto etablovalo. Nesmějí být pochybnosti, že je potřeba něco dělat.“ (Anežka)

Pokud jde o mladou aktivistku Gretu, reakce na ni jsou rozdílné a to jak ve společnosti („Greta rozdělila společnost na dva tábory“), tak u dotazovaných jedinců. Někteří mají určité výhrady ke způsobu jejího vyjádření (její projevy označili za příliš horlivé a hysterické), ale i přes občasné výtky, k ní většina vyjadřuje vděk a respekt („ke

Gretě mám velký obdiv“). Váží si ji za to, co v pouhých šestnácti letech dokázala (prosadit téma ekologické krize do téměř všech společenských kruhů) a také si jsou vědomi obrovského tlaku, kterému musí čelit. Mrzí je, že spíš než obsah těchto aktivit se řeší forma.

„A kdyby se bavili politici míň o Gretě a víc o tom co budou dělat, bylo by to užitečnější, kdyby si nechali vypracovat nějaký znalecký posudky na toto téma, anebo by stačilo si je jen přečíst, ono jich už spoustu existuje.“ (Ilona)

„Samozřejmě, že ta její rétorika je ne úplně šťastná, ale je potřeba si uvědomit, že ona má zřejmě nějakou vadu. Kdyby jí neměla, tak spíš chodí někam s vrstevníky a neuvědomuje si ty věci, který si uvědomuje. Je jí pouze šestnáct let a pokud ji někdo zesměšňuje, tak to jen ukazuje, že ten člověk je naprosto nekompetentní. Pokud to je politik a je vzdělaný, tak by si měl uvědomit, že je jí jen šestnáct let, není diplomatka a je dost pod tlakem. Některé věci neví a pokud ji někdo jen dehonestuje, tak to znamená, že buď je hloupej anebo je to vypočítavost a nechce to řešit. Kdyby na to pohlížel objektivně, tak by si řekl: Ano, tak se pojďme podívat na to proč ona dělá, to co dělá, a odhlídněme od těch jejích přešlapů nebo od toho, že je příliš horlivá.“ (Marek)

Na dotaz, jaký postup by dotyční navrhovali v řešení ekologické krize, se názory dotazovaných lišily. Jedná část účastníků je toho názoru, že bez omezení „shora“ se řešení neobejde. *„Jak se říká, miliony kapek tvoří moře, ale u lidí nestačí jen tlak zespoda, lidé budou vždycky pohodlní a budou si věci ulehčovat. Tlak musí přijít hlavně shora. A díky médiím vzniká tlak nahoru“ (Veronika).* Podobný názor zastává i Marek: *„Já jsem nikdy nebyl přítelem velkých regulací, ale bohužel my už žijeme ve světě, který je tak zregulovanej a tak svázaněj různýma nařízeníma, že by se asi měly, ale po velmi pečlivé expertíze a otestování, přijímat v platnost nějaké nařízení. Protože jinak ty velký firmy a vůbec celý běh světa se jinak nedonutí začít něco dělat ve velkým.“* Shodují se, že oni jako jednotlivci mohou ovlivnit své okolí, lidi kolem sebe, ale na vyšší úrovni (jako třeba ve výrobních procesech korporací) se budou muset zavést nějaká omezení.

„Jsou věci, s kterýma můžu něco udělat, třeba se sama snažit učit děcka tomu svému pohledu na svět ze své pozice, když teda budu učit. A jsou věci s kterýma nehnu, třeba jak si to dělaj

ty korporáty, s tím zas musí hejbat někdo jinej. Jako myslet si, že spasím svět je blbost, protože ho určitě nespasím.“ (Ilona)

Druzí, jsou toho názoru, že omezení a nařízení nezmění chování lidí. Pokud o tom nebude společnost vnitřně přesvědčena a nebude tomu věřit, tak si lidé vždy najdou nějakou mezeru, jak opatření obcházet. V rozhovoru zazněl i názor, že pokud by se přijal nový striktní zákon, kterým by se museli všichni řídit, tak by to narušilo svobodu občanů a automaticky vyvolalo odpor. Dotyčná se domnívá „*že to musí vycházet z těch lidí“.*

„Pro mě je důležitý to, že něco dělám a mluvím o tom s lidma z okolí a oni to třeba dělat nezačnou, ale minimálně o tom slyší. Tahle expozice je hrozně důležitá, protože když bude nějaká kampaň nebo nařízení, bude se projednávat nějaký zákon, vyhláška o odpadu, tak stejně bude velká skupina lidí která tomu nebude věřit a bude se to snažit nějak obejít. Vždycky to musí vycházet z lidí.“ (Anežka)

Dále dotazovaní hodnotí kladně jednotlivé kroky, které firmy podnikají k omezení odpadu. Zároveň si jsou vědomi, že to je u některých hlavně marketingový tah, kdy firmy vycítily, že na toto část populace „slyší“. Několikrát zazněl příklad McDonaldu, který nedávno nahradil plastová brčka papírovými. Tento krok lze považovat za tzv. green washing (viz výše uvedený teoretický přehled), kdy firma marketingově využila toho, že se ve společnosti řeší používání jednorázových plastových brček (na internetu kolují fotky mořských živočichů, které mají v sobě zapíchnuté brčko či jsou jím obalené). Jak podotýkají účastníci rozhovoru, problém není v plastových brčkách (která jsou dokonce lépe recyklovatelná než papírová), ale v jednorázových výrobcích. „*Situace není vyřešená tím, že se přeseďlá na papírová brčka. Problém je v tom, že existují věci na jedno použití, proti těm bychom měli bojovat.“ (Eliška)*

„Co se týče, jak se firmy snaží, no tak třeba Mekáč začal nahrazovat papírový brčka za plastový, tak to mi přijde úplně zbytečný, protože ten Mekáč zrovna vyprodukuje tolik odpadu, že brčka se tam ztratí. Navíc plastový brčko se dá mnohem líp zrecyklovat, než to papírový, který je slepený nějakým lepidlem, takže je vlastně nerecyklovatelný.“ (Klára)

4.2.3 Shrnutí výsledků

Dotazovaní se shodli, že žít opravdu zero waste je nereálné, jejich postoje spíše vystihuje termín *less waste*. Velký důraz kladou zejména na minimální plýtvání („*podle mě je větší průser, když se vyhodí potravina, než když vyhodím obal, který roztřídím*“) a maximální využití již vyrobených věcí. Většina účastníků rozhovoru vnímá problematiku odpadu komplexně - jako řadu dílčích kroků a rozhodnutí, která každodenně ve svém životě uskuteční („*Už jenom tím že dýchám, tak tady vytvářím odpad*“). Jak od některých zaznělo z jejich vlastních zkušeností, být extrémně striktní je velmi svazující a může to člověka i sociálně degradovat. („*Já když jsem si vzala, že fakt dokážu nulu, tak jsem počítala s tou nulou a vtloukala jsem to i jim, (...) vytvořila jsem si, díky tomu z jejich strany, kolem sebe u určitých lidí takovej odstup*“). Poté co u některých došlo, díky zero waste, k ochabnutí přátelských nebo rodinných vztahů, dotyční zvolnili a sami zero waste nikomu nenutí ani o tomto tématu nezačínají mluvit, jen když je někdo vyzve. Jsou přesvědčeni, že prospěšnější je zapojení většího množství jedinců, kteří se pokoušejí částečně snížit množství odpadu, než několik málo perfekcionistů, kteří budou dodržovat striktně zero waste. Hlavní motivy, které dotazované vedly k tomuto životnímu stylu byly nejčastěji uváděny: narození dítěte a přehodnocení dosavadního způsobu života („*Moje dcera, to byl ten moment, (...) když jsem začala ovlivňovat svoji volbou i někoho dalšího, další život.*“); ekologie a nespokojenost se současným stavem planety („*Tak určitě nějaká ekologická rovina, dokumenty a fotky na sociálních sítích plastových oceánů*“); vlastní zodpovědnost za své činy a jistá forma sebevyjádření.

Zero waste má i své stinné stránky. Jak z výpovědí vyplývá, snaha o co největší minimalizaci odpadu občas uvádí dotazované do nejistoty a pocitu stresu jsou doprovázené výčitkami a vnitřním bojem. Jedna z účastnic dokonce projevila známky zhoršeného psychického stavu, který je označován jako environmentální úzkost. Proto opakovaně v rozhovorech zazněl termín *balanc*, který je potřeba si hlídat a nebýt na sebe tak přísný („*Snažím se tomu uzpůsobit program, časově si to naplánovat, ale když to nevyjde, tak se kvůli tomu nezastřelím*“). Pokud jde o hlavní přínosy tohoto životního stylu, tak nejčastěji byla uvedena odpověď - nalezení vnitřního klidu a dobrého pocitu („*můj vnitřní klid je výhoda zero waste*“). Další častěji zmiňovaná výhoda byla seznámení se, díky zero waste,

ze zajímavými lidmi a navázání nových přátelství. Se zero waste se naopak dotyční museli vzdát určité pohodlnosti a musejí mnohem víc plánovat. Ze začátku trvá, než si jedinec osvojí postupy a najde svůj vlastní systém plánování a nakupování.

Účastníci uvedli, že proces změn, které zavedly do svých domácností a životů, byl velmi postupný. Začali jednoduchým krokem (například nákupem do vlastní přinesené tašky), postupně přecházeli na složitější změny a zaváděli nové praktiky a alternativy do svého života. Nejčastěji nakupují v bezobalových prodejnách a na farmářských trzích, ale i, jak vyplývá z výpovědí dotazovaných, v supermarketech, kde lze také některé potraviny nakoupit bezobalově. Při nakupování se dotyční v první řadě řídí lokálností a sezónností produktu. Pokud je výrobek z Čech, certifikát ekologického zemědělství BIO pro ně není důležitý. Jestliže je ale potravina ze zahraničí, BIO už pro ně značí do určité míry kvalitu. Jak uvedla jedna z dotazovaných, *„čeští zemědělci jsou dostupní a když bych se rozhodla, tak se můžu na farmu dojet podívat“*. Zatímco u zahraničních produktů toto není proveditelné. Několikrát zazněl názor, že BIO je často marketingový nástroj a nezaručuje kvalitní složení a původ potravin. To ovšem neplatí u konzumace masa, většina z dotazovaných odpověděla, že nakupuje pouze maso z ekologického zemědělství či z malých farem. Mezi dotazovanými byl pouze jeden zastánce vegetariánství, ostatní snížili frekvenci konzumace a raději si připlatí za kvalitnější (*„Maso se snažím nejíst každý den, chci aby bylo BIO nebo ve farmářské kvalitě a radši ho jím míň“*).

I v dalších směrech se účastníci rozhovorů také snaží o co nejmenší ekologickou stopu. V Čechách využívají hromadnou dopravu – zejména vlaky a autobusy, ve městě využívají systém sdílených kol *Rekola*. Létání se snaží omezovat a velký problém spatřují především v levných letenkách. Pokud jde o reakci okolí na jejich rozhodnutí, všichni zaznamenali obdobný průběh. Nejprve došlo k nepochopení, dotyční byli dokonce označováni za blázny a šilence. Postupně je příbuzní a známí začali tolerovat a nyní jim rozumí, jejich životní postoj respektují a považují ho za nedílnou součást jedince. Komplikovanější to bývá u partnerů a spolubydlících, se kterými jsou v denním kontaktu, zde dochází častěji ke konfrontaci a výměně názorů. Jak vyplývá z výpovědí, je třeba mít kuráž, umět prosadit svůj vlastní názor a zároveň tolerovat konvenční postoje druhých. V tom že často svým jednáním inspirují lidi kolem sebe, spatřují největší satisfakci (*„Jsem šťastná, že lidi v mém okolí motivoval jen můj příklad“*).

K současnému dění okolo ekologické krize, na jejímž zviditelnění mají velkou zásluhu aktivistické iniciativy, vyjádřili dotazovaní pozitivní reakce. Studentské protesty oceňují a jak jeden účastník prohlásil, studenti stáli často za změnou (*„Proti komunistům protestovali studenti, proti nacistům taky studenti. Ti mladí lidi jsou ti, který s tím hýbou a maj ještě otevřené oči, nejsou svázaný svými povinnostmi, rodinou a svými zažitými zvyky. Viděj i to, co neviděj lidi kterým je 40 a 50 a myslí si, že všemu rozuměj“* (Marek)). Na Gretu měla většina smíšené názory, přestože s jejími myšlenky souhlasí, domnívají se, že způsob vyjádření by mohl být méně horlivý. Avšak stále převažují kladné reakce, obdivují její odhodlání a vděčí ji za to, kam dokázala posunout toto téma. Pokud jde o navrhovaná řešení a na otázku zda by se měla zavést striktní opatření, se dotyční rozdělili do dvou skupin - jedna se domnívá, že bez systémových opatření se to neobejde, druhá je zase toho názoru, že pokud o tom společnost nebude vnitřně přesvědčena, tak je pravděpodobné, že se budou opatření obcházet.

5 Závěr

Stále více lidí, zejména mladých, se snaží žít zodpovědněji. Jednou z možných cest, je osvojit si a praktikovat principy iniciativy zero waste, které byla věnována tato diplomová práce.

Jedním z cílů práce bylo charakterizovat postoje a definovat tento životní styl z pohledu praktikujících jedinců. Účastníci výzkumu přistupují k zero waste jako k nulovému plýtvání a maximální využití již vyrobených věcí. Z výzkumu vyplývá, že dotyční berou zero waste jako snahu zanechat za sebou co nejmenší ekologickou stopu. Důležité je poznamenat, že dle oslovených jedinců, být stoprocentně zero waste je v podstatě nemožné. Většina z nich chápe tuto iniciativu jako komplexní soubor všech činností, které každodenně provádějí. I proto spíše preferují termín *less waste* – tedy méně odpadu. Domnívají se, že je pro životní prostředí prospěšnější zapojení více lidí, kteří se snaží výrazně snížit množství vyprodukovaného odpadu, než hrstka striktních zero waste perfekcionistů. Z výše popsaných zkušeností dotazovaných jedinců lze vyzorovat celkovou změnu v myšlení a v přístupu k životu a přírodě. Dotyční mají jinak nastavené hodnoty a životní priority než konvenční spotřebitelé. To vede k nepochopení, občasným nevyhnutelným konfrontacím ze strany blízkého okolí i přátel a kolegů. Nejednou zaznělo, že bylo nutné naučit se prosadit si svůj vlastní názor a mít kuráž stát si za ním.

Dále si práce kladla za cíl stanovit výhody a nevýhody, které zúčastnění spatřují v zero waste. Mezi nejčastěji zmiňovanými výhodami byly jmenovány: dobrý pocit, čisté svědomí a vnitřní klid. S čím musí zastánci zero waste trochu bojovat je nedostatek času a větší potřeba organizace dne. Nejčastějším místem nakupování potravin jsou bezobalové obchody, kam chodí se svými nádobami, pytlíky a jinými obaly. Kupují tam produkty na váhu a mohou také využít nákupu nádoby (skleněné) na vratnou zálohu. Na farmářských trzích zase oceňují osobní kontakt, přístup a možnost se na cokoli zeptat konkrétního farmáře. I některé produkty v konvenčních obchodech lze nakoupit do svých přinesených obalů a tašek. Všichni se shodli, že přestože je síť bezobalových prodejen již poměrně rozšířena, je třeba hlavně ze začátku se zorientovat, najít si vhodné prodejny a vytvořit si svůj vlastní nákupní systém. Z rozhovorů také vyplývá, že u potravin je pro dotyčné

podstatná lokálnost a sezónnost, které jsou v pomyslném žebříčku podstatnější než certifikace jako například BIO či Fairtrade. Toto označení je pro ně důležité tehdy, když je produkt dovezen ze zahraničí a je obtížnější si ověřit původ, kvalitu pěstování, chovu nebo zpracování daného produktu. Dále výzkum potvrdil, že spotřebitelé uplatňující tento životní styl se nevyhýbají konzumaci masových a mléčných výrobků (pouze jeden účastník výzkumu byl striktní vegetarián), i když si jsou dobře vědomi, že dobytek patří mezi významné znečišťovatele planety. Konzumaci však omezují a vybírají si lokální živočišné produkty pouze z malých farem a v tomto případě preferují certifikaci ekologického zemědělství. Dalším zajímavým zjištěním bylo, že zero waste není nákladnější ve srovnání s běžným, konvenčním způsobem života. Zatímco ceny potravin jsou vyšší než v běžných supermarketech, ostatní věci (oblečení, elektronika atd.) jsou většinou kupovány z druhé ruky, tudíž výrazně levněji.

Výzkum měl také objasnit, jaká je souvislost mezi zero waste a ekologickou krizí. Z výzkumu plyne, že zájem o ochranu životního prostředí byl podstatným motivem k přechodu na tento alternativní způsob života, který je výrazně šetrnější k přírodě. Změna je vnímána jako určitý postoj, jak neparticipovat na konzumerismu a s tím související masivní produkcí odpadu. Dotazovaní se domnívají, že každý jedinec se může (a měl by) pokusit o snížení své vlastní ekologické stopy, ale není v jeho silách ovlivnit postoje a chování velkých firem a korporací. Na otázku, jaké je východisko, řešení ekologické krize a zda by se měly zavést restrikce ze strany státu či EU, se názory rozdělily do dvou skupin. Jedna byla toho názoru, že bez přísných opatření pro nakládání s odpady se situace nezlepší, druhá naopak zastávala názor, že impulsem musí být vnitřní přesvědčení lidí a jejich víra v možnou změnu.

Práce si kladla za cíl seznámit čtenáře s novodobým alternativním životním stylem zero waste. Počet lidí, kteří takto žijí nelze odhadnout (přesná čísla nejsou k dispozici), navíc spousta lidí takto může žít, aniž by si toho byla vědoma. Ačkoliv příznivci zero waste si uvědomují, že současný nepříznivý stav životního prostředí bude těžké napravit, rozhodli se svými postoji a rozhodnutími dát najevo výrobcům i obchodníkům, že nechtějí podporovat konvenční způsob výroby a prodeje. Pravděpodobně se tímto směrem vydávají jedinci, žijící spíše ve velkých městech, kde jsou obchody s bezobalovými potravinami dostupnější. Na

druhou stranu na venkově jsou lidé často soběstační (například při sezónním pěstování ovoce a zeleniny) a nakupují přímo od lokálních zemědělců. Bylo by zajímavé provést kvalitativní výzkum na toto téma a porovnat názory těchto dvou skupin, tedy příznivců zero waste ve městech a na venkově.

Závěrem je možné konstatovat, že zatímco bezobalový prodej byl donedávna záležitostí jen malých prodejen, i velcí obchodníci a výrobci si jsou dobře vědomi rostoucího zájmu moderní společnosti o tento typ prodeje. O tom, že je společnost stále více nakloněna alternativnímu životnímu stylu zero waste svědčí i fakt, že od ledna tohoto roku lze v Česku zakoupit potraviny bez obalu v on-line supermarketech Košík a Rohlík. Nově se otevřel první kamenný hypermarket Albert s bezobalovou částí prodejny a prodej testují i řetězce v oblasti drogerie: DM a Rossmann. V aktivistických ekologicky zaměřených skupinách (například studentské protesty *Fridays for future*) lze vyzorovat velkou angažovanost mladých lidí, ze kterých se brzo stanou ekonomicky aktivní osoby vyjadřující své postoje a názory prostřednictvím zvolené formy nákupu. Zdá se, že zero waste není jen trendem na pár let. Naopak společnost je uvědomělejší a zodpovědnější, začíná se stále více otevírat šetrnějším a alternativním nákupům. Je velmi pravděpodobné, že například za několik let budou supermarkety jiné, než jak je známe dnes. Stejně tak výrobci budou nuceni (ať už možnými regulacemi ze strany státu či změnou poptávky zákazníků) přehodnotit proces výroby produktů a nabízené portfolio výrobků na trhu. Nicméně v nejbližší budoucnosti lze očekávat zastoupení jak klasického konvenčního prodeje, tak i vzrůstající zastoupení moderních, ekologických směrů jako zero waste. Tento trend jistě zesílí s rostoucím podílem současné mladé generace v celkovém počtu spotřebitelů.

Ačkoliv se může většinová společnost domnívat, že žít podle principů zero waste je v jistém smyslu omezující, jednotvárné a monotónní, z výzkumu vyplývá, že takto žijící mladí lidé našli díky zero waste vnitřní klid a dobrý pocit, že zvoleným zodpovědným přístupem k životu napomáhají ke zlepšení životního prostředí a jsou se svým životem spokojeni.

6 Seznam použitých zdrojů

Literární zdroje:

CRESWELL, W. John. Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions. In: HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2008, s. 50. ISBN 80-7367-4858.

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 978-80-246-0139-7.

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Odpady: odpad ve světě nechtěných vedlejších účinků*. Přeložil Daniela SOBKOVÁ ZOUNKOVÁ. Brno: Doplněk, 2015. Společensko-ekologická edice. ISBN 9788072393251.

FORET, Miroslav a Jana STÁVKOVÁ. *Marketingový výzkum: jak poznávat své zákazníky*. Praha: Grada, 2003. Manažer. ISBN 80-247-0385-8.

FROMM, Erich. *Mít nebo být?*. Praha: Naše vojsko, 1992. ISBN 80-206-0181-3.

GARDETTI, Miguel Ángel a Ana Laura TORRES. *Sustainability in fashion and textiles: values, design, production and consumption*. Sheffield, UK: Greenleaf Publishing, [2013]. ISBN 978-1906093785.

GORE, Al. *Nepříjemná pravda: naše planeta v ohrožení - globální oteplování a co s ním můžeme udělat*. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-868-8.

HAJZLER, Tomáš. *Předmluva: Domácnost bez odpadu*. JOHNSON, Bea. 2006. ISBN 978-80-87917-33-6.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.

JOHNSONOVÁ, Bea. *Domácnost bez odpadu: Jak si zásadně zjednodušit život snížením produkce odpadu*. 3. vydání. Praha: PEOPLECOMM, 2018. ISBN 9788087917435.

KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-63-X.

KOTLER, Philip. *Moderní marketing: 4. evropské vydání*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1545-2

LIBROVÁ, Hana. *Pestří a zelení: kapitoly o dobrovolné skromnosti*. Brno: Veronica, 1994. ISBN 80-85368-18-8.

MEZŘICKÝ, Václav. *Základy ekologické politiky : Svazek 41*. 1. vyd. Ostrava : Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava, Praha: Ministerstvo životního prostředí ČR, Centrum pro otázky životního prostředí, 1996. ISBN 80-85368-96-X.

PALMER, Paul. *Getting to Zero Waste*. Purple Sky Press, 2005. ISBN 0976057107.

PONTING, Clive. *A green history of the world: the environment and the collapse of great civilizations*. New York: St. Martin's Press, 1992. ISBN 0312069871.

SUŠA, Oleg a Richard ŠTAHEL. *Environmentální devastace a sociální destrukce*. Praha: Filosofia, 2016. Filosofie a sociální vědy. ISBN 9788070074527.

Online seriálové publikace

DOPIERAŁA, Renata. *MINIMALISM – A NEW MODE OF CONSUMPTION?* [online]. [cit. 2019-09-17]. DOI: 10.26485/PS/2017/66.4/4. Dostupné z: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-7c20a1b2-6de6-43d8-a678-5914cbc6f3f3>

FURLOW, Nancy. Greenwashing in the New Millennium. *Journal of Applied Business and Economics* [online]. [cit. 2019-10-27]. Dostupné z: <http://www.m.www.na-businesspress.com/JABE/jabe106/FurlowWeb.pdf>

MAUCH, Christof. *A future without waste?: Zero Waste in Theory and Practice* [online]. RCC Perspectives, 2006, (3) [cit. 2019-10-20]. ISSN 2190-5088. Dostupné z: http://www.environmentandsociety.org/sites/default/files/2015_i3_final_0.pdf

MICHELINI, Gustavo, Renato MORAES, Renata CUNHA, Janaina COSTA a Aldo OMETTO. *From Linear to Circular Economy: PSS Conducting the Transition* [online].

2017 [cit. 2019-10-01]. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.procir.2017.03.012>. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212827117301567>

MYERS, Norman. The price of consumerism. *Nature* [online]. 22.08.2002, (418), 819–820 [cit. 2019-09-30]. DOI: <https://doi.org/10.1038/418819a>. Dostupné z: <https://www.nature.com/articles/418819a>

SAUVÉ, Sébastien, Sophie BERNARD a Pamela SLOAN. *Environmental sciences, sustainable development and circular economy: Alternative concepts for trans-disciplinary research* [online]. [cit. 2019-10-01]. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.envdev.2015.09.002>. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2211464515300099>

STAHEL, Walter. The circular economy. *Nature* [online]. 23.03.2016, (531), 435–438 [cit. 2019-09-20]. DOI: <https://doi.org/10.1038/531435a>. Dostupné z: <https://www.nature.com/articles/531435a>

ZAMAN, Atiq. *A comprehensive review of the development of zero waste management: lessons learned and guidelines* [online]. 2014, , 12-25 [cit. 2019-09-15]. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.12.013>. Dostupné z: <https://smartnet.niua.org/sites/default/files/resources/1-s2.0-s0959652614013018-main.pdf>

Zákony

Zákon č. 185/2001 Sb. o odpadech. In: [online]. [cit. 2019-09-04]. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2001-185>

Elektronické články

ARNIKA. *Hierarchie nakládání s odpady* [online]. [cit. 2019-10-01]. DOI: Hierarchie nakládání s odpady. Dostupné z: <https://arnika.org/hierarchie-nakladani-s-odpady>

BEZOBALU. *Aktivity* [online]. [cit. 2019-10-09]. Dostupné z: <https://bezobalu.org/aktivity/>

BEZOBALU. *KDO JSME?: O Bezobalu* [online]. [cit. 2019-10-01]. Dostupné z: <https://bezobalu.org/>

BEZOBALU. *O nás* [online]. [cit. 2019-10-09]. Dostupné z: <https://bezobalu.org/o-nas/>

BOGGON, Cameron. *HOW POLLUTING IS THE FASHION INDUSTRY?* [online]. 18.03.2019 [cit. 2019-10-05]. Dostupné z: <https://www.ekoenergy.org/cs/how-polluting-is-the-fashion-industry/>

CAMERON, James a Suzy Amis CAMERON. *Animal agriculture is choking the Earth and making us sick. We must act now* [online]. 4.12.2017 [cit. 2019-10-10]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/dec/04/animal-agriculture-choking-earth-making-sick-climate-food-environmental-impact-james-cameron-suzy-amis-cameron>

CEJNAROVÁ, Andrea. *Od 1. průmyslové revoluce ke 4.* [online]. 04.06.2015 [cit. 2019-10-10]. Dostupné z: https://www.technickytydenik.cz/rubriky/ekonomika-byznys/od-1-prumyslove-revoluce-ke-4_31001.html

ČERNÁ, Michaela. *Na uklízení revoluci přišla v bezvědomí. Marie Kondo s ní okouzila svět*[online]. [cit. 2019-10-01]. Dostupné z: <https://www.forbes.cz/marie-kondo-na-svou-metodu-prisla-v-bezvedomi-okouzila-ji-cely-svet/>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Produkce komunálního odpadu v kraji se v roce 2017 snížila* [online]. [cit. 2019-11-05]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/xc/produkce-komunalniho-odpadu-v-kraji-se-v-roce-2017-snizila>

ČT24. *Skládky se asi budou rozrůstat i po roce 2024, rychlý konec nechťejí obce* [online]. [cit. 2019-11-29]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2720834-skladky-se-asi-budou-rozrustat-i-po-roce-2024-rychly-konec-nechteji-obce>

CLIMATE POLICY INFO HUB SCIENTIFIC KNOWLEDGE FOR DECISION-MAKERS. *CO2eq* [online]. 2011 [cit. 2019-10-08]. Dostupné z: <https://climatepolicyinfohub.eu>

COUSINEAU, Laurent. *Recycling Definition* [online]. [cit. 2019-10-19]. Dostupné z: <https://www.climate-change-guide.com/recycling-definition.html>

CZECH ZERO WASTE. *Život skoro bez odpadu* [online]. 2019 [cit. 2019-10-09]. Dostupné z: <https://kniha.czechzerowaste.cz>

DUFFKOVÁ, Jana. *Životní způsob/styl a jeho variantnost* [online]. 2006 [cit. 2019-10-07]. Dostupné z: https://janaduff.estranky.cz/clanky/sociologie-zivotniho-stylu/Duffkova_zivotni_zpusob_styl_variantnost_.html

DW. *Could eco-friendly flying be on the horizon?* [online]. In: . [cit. 2019-10-08]. Dostupné z: <https://www.dw.com/en/could-eco-friendly-flying-be-on-the-horizon/a-46403432>

EEIP. *PŘÍPADOVÁ STUDIE PŘECHODU Z JEDNORÁZOVÝCH NA OPAKOVANĚ POUŽITELNÉ OBALY A NÁDOBÍ NA FARMÁŘSKÝCH TRŽÍCH NA PRAŽSKÉ NÁPLAVCE A OBECNÁ METODIKA PRO FARMÁŘSKÉ TRHY V ČR BŘEZEN 2019: Studie vznikla pro Ministerstvo životního prostředí ČR* [online]. [cit. 2019-11-24]. Dostupné z: [https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/news_studie-prechodu-z-jednorazovych-na-opakovane-pouzitelne-obaly/\\$FILE/Pripadova-studie-farmarske-trhy.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/news_studie-prechodu-z-jednorazovych-na-opakovane-pouzitelne-obaly/$FILE/Pripadova-studie-farmarske-trhy.pdf)

EKOKOM. *VÝROČNÍ SHRNUŤÍ 2018* [online]. [cit. 2019-10-09]. Dostupné z: https://www.ekokom.cz/uploads/attachments/Obecne/Vyrocní_shrnutí_2018_EKO_KOM.pdf

EUROPEAN COMMISSION. *Reducing emissions from aviation* [online]. [cit. 2019-10-05]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/clima/policies/transport/aviation>

EVROPSKÁ KOMISE. *Uzavření cyklu: Komise přijala nový ambiciózní balíček týkající se oběhového hospodářství s cílem posílit konkurenceschopnost, vytvořit pracovní místa a generovat udržitelný růst* [online]. 2.12.2015 [cit. 2019-10-10]. Dostupné z: https://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-6203_cs.htm

EVROPSKÁ KOMISE. *ZPRÁVA KOMISE EVROPSKÉMU PARLAMENTU, RADĚ, EVROPSKÉMU HOSPODÁŘSKÉMU A SOCIÁLNÍMU VÝBORU A VÝBORU REGIONŮ: o provádění akčního plánu pro oběhové hospodářství* [online]. 2019 [cit. 2019-09-15]. Dostupné z: https://www.mpo.cz/assets/cz/prumysl/politika-druhotnych-surovin-cr/2019/3/Akcni-plan-EU-pro-obehove-hospodarstvi_vyhodnoceni.pdf

EVROPSKÝ PARLAMENT. *Nakládání s odpadem v EU: fakta a čísla (infografika)* [online]. 09.04.2018 [cit. 2019-11-24]. Dostupné z:

<https://www.europarl.europa.eu/news/cs/headlines/society/20180328STO00751/nakladani-s-odpadem-v-eu-fakta-a-cisla-infografika>

EVROPSKÝ PARLAMENT. *Plastový odpad a jeho recyklace v EU (infografika)* [online]. 19.12.2018 [cit. 2019-10-02]. Dostupné z: <https://www.europarl.europa.eu/news/cs/headlines/society/20181212STO21610/plastovy-odpad-a-jeho-recyklace-v-eu-infografika>

FAO. *GLEAM 2.0 - Assessment of greenhouse gas emissions and mitigation potential* [online]. [cit. 2019-09-18]. Dostupné z: <http://www.fao.org/gleam/results/en/>

FAO. *Global Livestock Environmental Assessment Model (GLEAM)* [online]. 2015 [cit. 2019-10-08]. Dostupné z: <http://www.fao.org/gleam/results/en/>

FAO. *Livestock and Environment* [online]. 2013 [cit. 2019-10-08]. Dostupné z: <http://www.fao.org/ag/againfo/themes/en/Environment.html>

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum v pedagogice* [online]. 2008 [cit. 2019-11-05]. Dostupné z: <http://web.ftvs.cuni.cz/hendl/metodologie/kvalvyzkpedhendl.pdf>

INCIEN, *Neomezený růst na planetě s omezenými zdroji* [online]. [cit. 2019-10-01]. Dostupné z: <https://incien.org/cirkularni-ekonomika/>

ISENSEN, Nancy. *Swedes switch to trains due to global warming* [online]. 03.06.2019 [cit. 2019-10-11]. Dostupné z: <https://www.dw.com/en/swedes-switch-to-trains-due-to-global-warming/a-49033136-0>

JONÁŠOVÁ, Soňa. *CIRKULÁRNÍ ČESKO: Cirkulární ekonomika jako příležitost pro úspěšné inovace českých firem* [online]. [cit. 2019-10-02]. Dostupné z: https://incien.org/wp-content/uploads/2018/08/WP_CE.pdf

JONÁŠOVÁ, Soňa. *Problém s plastovým odpadem svádíme na Čínu, ale prakticky si za něj můžeme sami.* [online]. 03-03-2018 [cit. 2019-09-05]. Dostupné z: <https://zajimej.se/nazor-problemy-s-plastovym-odpadem-svadime-na-cinu-ale-prakticky-si-za-nej-muzeme-sami/>

JONÁŠOVÁ, Soňa. *Základní principy cirkulární ekonomiky* [online]. 22.10.2016 [cit. 2019-09-27]. Dostupné z: <https://incien.org/zakladni-principy-cirkularni-ekonomiky/>

KOMMENDA, Niko. *How your flight emits as much CO2 as many people do in a year* [online]. 19.7.2019 [cit. 2019-10-01]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/environment/ng-interactive/2019/jul/19/carbon-calculator-how-taking-one-flight-emits-as-much-as-many-people-do-in-a-year>

MACHAČNÝ, Jiří. *Vliv spalovny na životní prostředí* [online]. [cit. 2019-09-27]. Dostupné z: <http://old.pglbc.cz/files/chv/spalovna/environment.html>

MCKINSEY. *Circular economy* [online]. [cit. 2019-10-02]. Dostupné z: <https://www.mckinsey.com/business-functions/sustainability/how-we-help-clients/circular-economy>

MINISTERSTVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ. *Farmářské tržiště na pražské náplavce se přidává k #dostbyloplastu* [online]. [cit. 2019-10-02]. Dostupné z: https://www.mzp.cz/cz/naplavka_dostbyloplastu

MINISTERSTVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ. *O odpadech a o změně některých dalších zákonů* [online]. [cit. 2019-10-09]. Dostupné z: https://www.mzp.cz/www/platnalegislativa.nsf/8FC3E5C15334AB9DC125727B00339581/%24file/Z%20185_2001.pdf

MINISTERSTVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ. *Odpadové hospodářství* [online]. [cit. 2019-10-15]. Dostupné z: https://www.mzp.cz/cz/odpadove_hospodarstvi

MINISTERSTVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ. *Rámec programů udržitelné spotřeby a výroby České republiky* [online]. 2005 [cit. 2019-10-07]. Dostupné z: [https://www.mzp.cz/web/edice.nsf/CC7987181EE0C792C1257044002B28FD/\\$file/planet_a_4.pdf](https://www.mzp.cz/web/edice.nsf/CC7987181EE0C792C1257044002B28FD/$file/planet_a_4.pdf)

NIKE. *Our Approach* [online]. [cit. 2019-10-21]. Dostupné z: <https://purpose.nike.com/waste>

NOVÁČKOVÁ, Veronika. *Další krok na cestě k zero waste* [online]. 1. 6. 2019 [cit. 2019-10-05]. Dostupné z: <https://www.komunalniekologie.cz/info/dalsi-krok-na-ceste-k-zero-waste-c29484>

PARFITT, Tom. *Greta Thunberg: The teenage climate activist tipped to win Nobel Peace Prize* [online]. 11.10.2019 [cit. 2019-10-15]. Dostupné z: <https://www.independent.co.uk/environment/greta-thunberg-speech-climate-change-nobel-peace-prize-winner-who-a9139651.html>

SEDLÁČEK, Tomáš. *KOLIK VĚCÍ STAČÍ K ŽIVOTU* [online]. [cit. 2019-10-07]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2017/47/kolik-veci-staci-k-zivotu>

SHIRAHIME. *Cradle to Cradle – The design of essence, not only shape* [online]. [cit. 2019-09-08]. Dostupné z: <http://shirahime.ch/2012/02/cradle-to-cradle-the-design-of-essence-not-only-shape/>

ŠKRDLÍKOVÁ, Helena. *Cirkulární sken Prahy přináší vizi města pro udržitelné nakládání s vodou a odpady* [online]. 6.6.2019 [cit. 2019-09-05]. Dostupné z: <https://incien.org/cirkularni-sken-prahy-prinasi-vizi-mesta-pro-udrzitelne-nakladani-s-vodou-a-odpady/>

SUMBALOVÁ, Martina. *Bezodpadová mapa* [online]. [cit. 2019-11-01]. Dostupné z: <https://mapa.reduca.cz/@7,49.0566,17.1485,1.2.3.4.5.6.7.8.9.10.11.12.13>

ŠVEJDOVÁ, Zuzana. *Česko neví, kam s odpadem. Ministerstvo životního prostředí vyzývá k omezení plastu* [online]. 21.10.2018 [cit. 2019-09-25]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/plast-odpad-cina-asie-trideni-ekologie-priroda-firmy-mikroplasty-ministerstvo_1811210941_gol

TŘEŠŇÁK, Petr. *KOLIK VĚCÍ STAČÍ K ŽIVOTU*. *Respekt* [online]. 18.11.2017 [cit. 2019-10-07]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2017/47/kolik-veci-staci-k-zivotu>

UNITED NATIONS. *Goal 12: Ensure sustainable consumption and production patterns* [online]. [cit. 2019-10-07]. Dostupné z: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-consumption-production/>

VÁŇA, Jaroslav. *Kompostování odpadů* [online]. [cit. 2019-09-27]. Dostupné z: <https://biom.cz/cz/odborne-clanky/kompostovani-odpadu>

VLASATÁ, Zuzana. *Lidi, kteří se trápí kvůli ohrožení přírody, je mnoho. Narážejí na nepochopení* [online]. [cit. 2019-10-08]. Dostupné z: <http://denikreferendum.cz/clanek/29118-lidi-kteri-se-trapi-kvuli-ohrozeni-prirody-je-mnoho-narazeji-na-nepochopeni>

VOŠTOVÁ, Zdeňka. *Lidi, kteří se trápí kvůli ohrožení přírody, je mnoho. Narážejí na nepochopení* [online]. [cit. 2019-10-08]. Dostupné z: <http://denikreferendum.cz/clanek/29118-lidi-kteri-se-trapi-kvuli-ohrozeni-prirody-je-mnoho-narazeji-na-nepochopeni>

ZBOŽÍ A PRODEJ. *Obchod, kde to mají rádi bez obalu* [online]. [cit. 2019-09-08]. Dostupné z: <https://www.zboziaprodej.cz/2018/01/17/obchod-maji-radi-bez-obalu/>

7 Přílohy

7.1 Příloha 1 - Otázky k rozhovorům

Ideologie

- 1) Jak ty osobně chápeš koncept zerowaste?
- 2) Kdy a jak ses poprvé dozvěděl/a o pojmu zero waste?
- 3) Co bylo tvojí hlavní pohnutkou k převzetí tohoto zero waste životního stylu?
- 4) Jaké jsou podle tebe výhody zero waste životního stylu?
- 5) A napadá tě i nějaká nevýhoda/bariéra?
- 6) Myslíš si, že je možné být stoprocentně zero waste?
- 7) Co si myslíš, že by byl nejlepší postup řešení ekologické krize?

Praxe

- 1) Mohl/a bys mi přiblížit svoje zkušenosti s aplikací zero waste praktik do svého každodenního života, domácnosti? Jak ses u toho cítil/a?
- 2) Jak na tebe ze začátku nahlíželo okolí?
- 3) Nakupuješ v bezobalových prodejnách? Podporuješ udržitelné značky či nakupování z druhé ruky?
- 4) Koukáš se při nákupu i na zemi původu? Případně různé certifikace (BIO, Fairtrade atd.)? Je to pro tebe důležité?
- 5) Když porovnáš výdaje před tím, než jste se vydal/a tímto směrem. Přijde ti zero waste nákladnější?
- 6) Praktikuješ zero waste filozofii i v jiných směrech (např. nelétání, vegetariánství, minimalistický šatník atd.)?
- 7) Jaký máš názor na současné dění okolo ekologické krize? (Greta, studentské protesty,

média, politika). Myslíš si, že je správně, že se to teď v médiích tak řeší?

7.2 Příloha 2 - Ukázka rozhovoru

Anežka

- Jak ty osobně chápeš koncept zero waste?

Začnu trochu ze široka, už nějakou dobu cca 10 let jsem začala mít pocit, že jednak já mám strašně věcí a jednak, že na světě je strašně moc věcí. Mám dítě, kterému jsou 3 roky a s narozením dítěte se to ještě znásobilo. Lidi jsou částečně okolnosma a částečně nějakou masáží mediální, nuceni kupovat strašně moc věcí, které pak ukážou, že je ani nepotřebují a to ve mně vygradoval vnitřní pocit, že prostě nechci množit počet věcí na světě. Je to spojený i s odpadem, kdy podobnou dobu pokaždý, když jsem něco vyhazovala a my jsme teda třídili, tak jsem si představovala, jak to bude ležet na té skládce a jak dlouho. Poměrně mě to způsobovalo nějakou úzkost nebo nepříjemný pocit, ale hodně dlouho jsem to zaplašovala. Hodně jsem používala jednorázové věci, igelitové pytlíky, to jsem zas tak neřešila. Někáká citlivost k tomu byla. Pro mě je to nějaký životní postoj a citlivost v tom nejširším pojetí. Je to pro mě nějaká citlivost jakou stopu za sebou nechávám. Je to filozofie, která v člověku třídí tu citlivost, k tomu, co za mnou zůstává a jak dlouho to bude někde ležet, než to zmizí. Pak se občas dostávám do situace, která mi způsobuje těžkou hlavu, jestli je lepší si koupit papírový sáček nebo tohle mlíko ve skle nebo v tetrapaku. To jsou hodně komplikované věci a často na to není ani jednotný názor a i lidi v téhle komunitě jsou schopni se setrvat do krve v tom co je lepší, nebo horší. Důležitý je, aby se tohle šířilo, a každý člověk v sobě pěstoval ten cit a kladl si otázku typu: Opravdu tohle potřebuješ? I když to bude ležet stovky let někde a budu to používat 5 minut nebo měsíc? Je to o hledání kompromisu v těch podmínkách, ve kterých žiju snižovat odpad. Já třeba nemůžu vzít svojí rodinu a násilným způsobem ji k tomu donutit.

- Kdy a jak ses poprvé dozvěděl/a o pojmu zero waste?

Hodně jsem se tomu dozvěděla po narození dcery a to byl ten moment, kdy jsem to k sobě pustila. Asi jsem předtím zaslechla pojem zero waste. Ale až tak před 3 lety, kdy se mi narodilo dítě. To jsem se tomu začla věnovat.

Klára

- Jak na tebe ze začátku nahlíželo okolí?

Rodina mi řekla, že jsem magor, já jsem z rodiny, která netřídí odpad. Ted' teda máma začala kompostovat, vyloženě hodně aktivně. Ovlivňuju svoje okolí, to jako vím, i když si ze mě dělaj srandu anebo babičce to vysvětlit, to je nadlidský úkol. V práci jsem ovlivnila lidi, kolega si začal nosit vlastní sáček na rajčata. Když ted' vidí, že to fakt myslím vážně, tak je to už lepší, ale musíš mít kuráž být trochu jiná a prosadit si sebe sama. Rodiče už pochopily, že mi nemaj dávat zabalený dárky, dávaj mi to v látkových pytlíčkách, který jim předem dám a upozorním je na to.

- Nakupuješ v bezobalových prodejnách? Podporuješ udržitelné značky či nakupování z druhé ruky?

Ano chodím, ale není ani problém chodit do supermarketu nebo na trhy. Na trzích je to i levnější, než v supermarketu. Ale pak jsou i nějaký bezobalový prodejny, kdy mají i Nebio věci, a to je určitě o víc jak polovinu levnější, než v BIO. V supermarketu lze sehnat pečivo a nějaké ovoce a zelenina, ale taky jak co. Proto mám radši trhy, tam je nezabalený všechno, je to úplně o něčem jiném a i ty lidi k tomu přistupují úplně jinak a nemají problém ti to dát do vlastní sáčku. A pak i některých supermarketech, ale to už záleží na koho narazíš, tak ti daj do vlastní krabičky i šunky a sýry, ale to musíš mít i kuráž a být trochu asertivní, záleží na tom, na koho narazíš, je to vždy o člověku. Já stejně nejradši chodím k řezníkovi, který je s tím úplně v pohodě. Takže jsou lepší maloobchodníci a hlavně radši podporuju lokální prodejce, supermarket nevíš odkad to vyrostlo. U řezníka se můžu zeptat odkud je to maso, on mi řekne konkrétní farmu a kdybych chtěla, tak se tam můžu jít i jet podívat a vidět, jak s těma zvířatama zacházej, pokud bych chtěla jít až do takovýho extrému. Kupuju si exotický ovoce, ale nevezmu si na ně pytlík. Docela taky kupuju ovoce a zeleninu ve slevě, jako ne v akci, ale když jim končí trvanlivost a jsou ve slevě, z toho důvodu, že nechci aby se to vyhodilo. Podle mě je větší průser, když se vyhodí potravina, než když vyhodím obal, který roztřídím.

- Koukáš se při nákupu i na zemi původu? Případně různé certifikace (BIO, Fairtrade atd.)? Je to pro tebe důležité?

Certifikace není pro mě tak důležitá. Jako radší si vezmu tu BIO, ale když je nemaj, tak si koupím normální. Země původu je pro mě důležitá, potraviny se snažím kupovat lokální od menších pěstitelů a farmářů.

- Když porovnáš výdaje před tím, než jste se vydal/a tímto směrem. Přijde ti zero waste nákladnější nebo naopak?

Jsou stejné, buď stejné a v něčem nižší. Třeba jídlo je dražší, ale oblečení je levnější, takže v součtu se to vyrovná.

.